

UNIVERSITETET I TRONDHEIM, VITENSKAPSMUSEET

RAPPORT

ARKEOLOGISK SERIE

1990-1

Kalle Sognnes

Arkeologi og etikk

Foredrag holdt ved Det norske arkeologmøtes (NAM) symposium

Trondheim 1990

Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet, Rapport, "Arkeologisk serie", vil inneholde stoff hovedsakelig fra det faglige og geografiske ansvarsområde som Arkeologisk avdeling, Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet, representerer.

I serien publiseres materiale som en av ulike hensyn finner ønskelig å gjøre kjent. Foruten rapporter vil det dreie seg om vitenskapelige og populærvitenskapelige artikler av mindre omfang. Oppdragsrapporter vil utgjøre en stor del av serien.

Rapport-serien er ikke periodisk, og antall nummer pr år vil variere. Serien startet i 1973. Det finnes parallelt en "Botanisk serie" og en "Zoologisk serie".

Som regel blir norsk språk brukt. Rapporten bør normalt ha et sammendrag på norsk. Innholdet skal sammenfattes i et innledende abstract. Medarbeidere fra andre land kan skrive i rapporten på sitt morsmål, om nødvendig med sammendrag på norsk.

For manuskriptet, illustrasjoner, referanser o.l. følges vanlige retningslinjer. (Jfr retningslinjer for Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet, Gunneria.)

"Arkeologisk serie" trykkes i A4-format i offset. Opplagstallet vil variere.

Utgiver:

Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet
Arkeologisk avdeling
N-7004 Trondheim

Redaksjonskomitè:

Lars F Stenvik
Birgitta Wik

UNIVERSITETET I TRONDHEIM, VITENSKAPSMUSEET

RAPPORT ARKEOLOGISK SERIE 1990:1

ARKEOLOGI OG ETIKK

Foredrag holdt ved
Det norske arkeologmøtes (NAM) symposium

Stjørdal, april 1989

redigert av Kalle Sognnes

Universitetet i Trondheim
Vitenskapsmuseet

Trondheim, oktober 1990, 400 eksemplar

ISBN 82-7126-458-1
ISSN 0332-8546

INNHold

Innledning	s. 5
Brit Solli: "Kvinnearkeologi" - tekst, [po]etikk og kildekritikk	s. 7
Sverre Fjellheim: Samisk forhistorie for samer?	s. 15
Else Johansen Kleppe: Sameproblemet i norsk arkeologi	s. 23
Irmelin Martens: Funnbevaring - et anliggende bare for de museumsansvarlige?	s. 29
Erik Schia: Funnbevaring; hva trenger forskeren? Hva kan museumsforvalteren sikre - og hvordan?	s. 35

INNLEDNING

Kalle Sognnes

Det norske Arkeologmøtet (NAM) for 1989 var lagt til Stjørdal. Møtets symposiedel var denne gang viet *Arkeologi og etikk*. Det er de fleste foredragene fra dette symposiet som presenteres i denne artikkelsamlingen. Dessverre mangler to av foredragene.

Etiske spørsmål spiller (eller burde spille) en sentral rolle innenfor all vitenskap. Mens utviklingen av atombomben har vært vår tids største forskningsetiske problem, er genteknologi det mest aktuelle.

Mot disse for menneskeheten så viktige spørsmål, blekner unektelig arkeologiens problemer. Faget reiser ikke desto mindre en rekke etiske spørsmål som også berører samfunnet utenfor arkeologenes egne rekker. Dette kommer klart fram i to av artiklene, som omhandler norsk arkeologis forhold til den samiske minoritetskulturen.

De andre artiklene er mer spesifikt arkeologiske i den forstand at de diskuterer forholdet mellom arkeologer og deres kildemateriale. Dette materialet er spesielt ved at det i innsamlingsprosessen så vel som ved seinere oppbevaring gjennomgår en rekke utvelgelsesprosesser. I hvor stor grad kan arkeologene styre disse prosessene? Styrer de dem? Hva skal - og ikke minst kan - vi ta vare på med sikte på framtidig forskning, og hvordan kan vi best gjøre dette?

Begge disse temaene er viktige, men de er ikke de eneste. Norsk arkeologi står overfor en rekke etiske spørsmål som ikke, eller bare i liten grad ble berørt under Stjørdalsymposiet. Materialets tilgjengelighet for andre enn utgraveren ble berørt. Dette problemet var adskillig større for en del år siden, da det også ble diskutert på NAMs forvaltningsmessige del. Men ennå dukker "sitte-på-materiale"-spøkelset fram en gang iblant.

I USA og Australia har det de siste årene har pågått intense debatter om arkeologenes "rett" til å drive undersøkelser av graver, og ikke minst om minoritetskulturenes krav på å få tilbakelevert skjelettmateriale som blir oppbevart i museene. Dette meget alvorlige etiske problemet synes i liten grad å engasjere norsk arkeologi, annet enn når det en gang imellom hever seg kritiske røster blant lekfolk og geistlige med påstått skjodesløshet fra arkeologenes side ved utgraving og utstilling av skjeletter fra middelalder og nyere tid. Det er grunn til å spørre om dette om dette problemområdet er gjennomdrøftet innenfor norsk arkeologi og hvorvidt samfunnet rundt oss egentlig finner våre holdninger akseptable. Omgår vi denne debatten i ly av kulturminneloven?

Hva med vårt forhold til de som eier det store flertallet av fornminner? Får grunneiere riktige og tilstrekkelige opplysninger om fornminnene de eier og den betydning de måtte ha for dem selv i sitt lokalmiljø?

På den annen side; er det bestandig riktig å gå ut med informasjon? Dette siste spørsmålet har vært mest aktuelt for undersjøiske kulturminner, som har vist seg spesielt utsatt for souvenirjakt, plyndring og hærverk. Men også på land står vi overfor dette problemet.

Det finnes eksempler på at registrering av fornminner er ensbetydende med deres endelikt. De blir fjernet før vernemyndigheten skal kunne rekke å sette i gang eventuelle særlige fredningstiltak. Bergkunsten er en spesielt utsatt fornminnegruppe. Den blir ofte utsatt for skadeverk som ikke kan repareres.

Kort sagt kan registrering av fornminner og offentliggjøring av registrantene vise seg å være en trussel mot deres eksistens. Dette problemet kan synes bagatellmessig sett fra en norsk synsvinkel, men i Sør-Afrika vet man at offentliggjøring av f.eks. spesielt interessante bergkunstforekomster fører til at disse er ødelagt og borte i løpet av få år.

I California kan the Rock Art Archive ved UCLA bare utlevere opplysninger til forskere - ikke til planleggere og utbyggere. Dette er stikk motsatt av situasjonen i Norge, der planleggeres og utbyggers ønsker og krav i meget stor grad styrer den arkeologiske virksomheten gjennom registrering og annet fornminnevern. Skyldes dette at vi lever i et idyllisk samfunn, eller er vår politikk på dette området forfeilet? Bør hele vår fornminnevernpolitikk gjennomdrøftes ut fra et etisk perspektiv?

Listen over ubesvarte etiske spørsmål knyttet til norsk arkeologisk praksis er ikke slutt med det som er nevnt her. *Arkeologi og etikk* vil ventelig komme til å stå enda lengre framme på dagsorden i årene som kommer. Interessant er det i denne forbindelse at NAVF nå er i ferd med å legge opp til at forskning om etikk og verdier skal bli et viktig satsingsområde for de nærmeste årene. Gjennom Stjørdalsymposiet har norsk arkeologi demonstrert at den til en forandring vært i rute, men er den det fortsatt når toget går? Er det i det hele tatt plass for arkeologien i dette toget, som foruten *grunnlagsetikk*, vil ha kupèer for *bioteknologi og medisin* [1], *teknologi* [2], *miljø* [3], *forskning* [4], *profesjon og næringsliv* [5] og *samfunnsorganisasjon og politikk* [6].

"KVINNEARKEOLOGI" TEKST, (PO)ETIKK OG KILDEKRITIKK

Brit Solli

ABSTRACT

Solli, B. 1990. *"Feminist archaeology" - text, (po)ethics and source criticism*. Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet rapport arkeologisk serie 1990:1; 7-13

The paper presents a personal perspective on feminist archaeology and post-processual poetics of archaeology. The author discusses the relationship between the above mentioned trends in archaeology. It is concluded that it is vital for feminist archaeology to be theoretically oriented and innovative. Feminist archaeology must maintain a critical perspective on the writing of archaeologies.

Brit Solli, Universitetets Oldsaksamling, Frederiksgt. 2, N-0164 Oslo 1, Norway.

Forskningens knipe

"Kvinnearkeologi" er i dag på god vei til å finne sin plass innenfor den arkeologiske sannheten, i Foucaults forstand; *dans le vrai*. "Etnisitet" er også et forskningsfelt som er i ferd med å bli, eller allerede er, innenfor sannheten i skandinavisk arkeologi. Det er her, til forferdelse for noen, snakk om en slags gjenfødelse.

A. W. Brøgers *Veid og vær* er trolig, i norsk arkeologi det mest kjente, upubliserte, eksempel som, i sin tid, befant seg utenfor sannheten (Olsen 1988). Kapitlet *Europa fra jegersamfunn til jordbrukskultur* (Håland & Håland 1982) i Aschehougs verdenshistorie utgitt 1982 var innenfor den norske arkeologiske sannheten, men utenfor den svenske. Den svenske oversetteren skrev sin egen versjon *Europeerna från fångstfolk till bönder*. Göran Burenhult fant at fremstillingen av "det indoeuropeiske problem" lå utenfor sannheten. I 1989 vil de fleste se urimeligheten i en slik overprøving. I og med Colin Renfrews bok *Archaeology and Language* (1987) er det indoeuropeiske problem definitivt gjenintrodusert på den internasjonale arkeologiske scenen og blir sannsynligvis 90-tallets etniske trendemne.

Det er grunn til å minne om Clifford Geertz ytring om at hvis vi skal forstå hva forskning er, skal vi ikke lytte til festtaleaktige idealer og resultater som tilsynelatende samsvarer med disse; vi skal undersøke hva forskeren virkelig gjør (Geertz 1975:5). Dette faller stort sett sammen med Thomas Kuhns syn på saken (Kuhn 1970), en av kulturvitene ofte sitert og sjelden forstått, forsker i vitenskapens idéhistorie.

Selv om kvinneforskning er innenfor sannheten i de fleste humanistiske fag, er det en misforståelse å tro at det er et utbredt og populært forskningsfelt blant studenter og stipendiater. Arne B. Johansen har i tidsskriftet "K.A.N.", lett patriarkalsk, minnet oss om emnets mulige karakter av motebølge og at det karakteristiske ved motebølger er at de først og fremst river med seg de personer som har dårligst fotfeste og svakest ryggrad (Johansen 1987:32). Videre; fordi "kvinnearkeologi" oppfattes som moderne er risikoen stor for at den trekker til seg både personer og andre ressurser som burde vært brukt til noe annet (ibid.) Bedre føre var... Den skarpsindige adelsmann av La Mancha kunne ikke uttrykt seg klarere.

Også Anders Hagen har advart, spesielt yngre arkeologer, mot ukritisk boltring i internasjonale (les; anglo-amerikanske) motebølger (Hagen 1980). Slik jeg ser det er problemet, hvis det er noe problem, snarere at det er altfor enkelt innenfor arkeologien å finne en passende bølge og så surfe bekymringsløst (?) av gårde, noen få drives opp på bølgetopper, de fleste seiler med stø kurs mot stranda og pensjonisttilværelsen. Exit.

De som tror seg være praktikere og helt upåvirket av akademiske strømninger er alltid slaver av en eller annen intellektuelt eller fysisk, avdød teoretiker (Lord Keynes, sitert i Clarke 1973). Jeg tror vi skal bekymre oss mer for ideer og forskningsfelt som gror fast, enn for de med ujevne mellomrom oppdukkende "ryggesløse" personer som rusker opp i tilvante tankebaner og kanskje pådrar seg mindre tankeførende disipler.

"Kvinnearkeologi"

I det følgende skal jeg presentere ulike former for "kvinnearkeologi" og si litt om hvorfor dette forskningsfeltet bør integreres i den mest "ryggesløse" av de meta-arkeologiske diskurser; den tekstuelle eller også kalt arkeologiens poetikk. Med andre ord; jeg skal forsøke å innskrive "kvinnearkeologien" i en av 80-tallets sentrale humanistiske diskurser.

Hva er "kvinnearkeologi"? "Kvinnearkeologi" er forskning omkring kvinner ut fra arkeologisk kildemateriale og derved også forskning omkring metodiske og kildekritiske prinsipper for behandling, analyse og innskrivning av dette kildematerialet.

"Kvinnearkeologi" kan være:

1. OFFENSIV. Under devisen "angrep er det beste forsvar" (i så måte er den også defensiv). Jeg vil hevde at dette er en nødvendig retorisk taktikk i et hvilket som helst nyskapende arkeologisk prosjekt, men virker anmasende i lengden. Ulv, ulv etc.
2. KONSTRUKTIV. Under devisen "når utgangspunktet er det totale blir resultatet det mest originale". Gjennom empirisk forskning vises det potensielt nyskapende ved integreringen av et kvinneperspektiv i våre fortidsbilder. Tidsskriftet "K.A.N." er for en stor del en møteplass for konstruktiv "kvinnearkeologi".
3. TEORETISK/META-ARKEOLOGISK. Under devisen "trojansk hest; to indre og vekk me'n". Her forsøkes det kvinnearkeologiske perspektivet innskrevet i en aktuell vitenskapsteoretisk diskurs. I "K.A.N." finner vi også visse ansatser til denne formen for "kvinnearkeologi".

Punkt 3 er viktig. Det dreier seg om selvrefleksjon, synliggjøring, fornuftsgrunnlag, forskningsfront og .. prestisje (?).

I punkt 3 møter "kvinnearkeologien" den post-prosessuelle arkeologien i ulike variasjoner; strukturell, tekstuell, kritisk og/eller poetisk. Alle variasjonene er utløpere av den store lingvistiske vending i samfunns- og humanvitenskapene på 60-tallet. På 70-tallet startet nye snuoperasjoner bort fra det lingvistiske fokus på tegnet og henimot et kritisk, hermeneutisk fokus på tekst og meningsproduksjon. Mer om dette senere. Først litt om hva som skjer og garantert vil komme til å skje hvis "kvinnearkeologer" ikke innser at de også må være forskningsfrontere, ja, på menns premisser. Husk den trojanske hest.

Essay-samlingen "Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography" (Clifford & Marcus 1986) er åpenbart en viktig referanse for post-prosessuelle arkeologer. Essayene var opprinnelig innlegg holdt på et seminar for spesielt inviterte i Santa Fe, april 1984. Redaktørene ofrer et par sider av den etnografiske poetikken for å forklare hvorfor ikke kvinneperspektivet er eksplisitt representert i artikkelsamlingen. Denne, som de så vennligsinnet fremholder, potensielt voldsomt omformende innfallsvinkel. Det jeg velger å kalle redaktørenes "apologetikk" går som følger:

- Feminismen har ikke bidratt i noen vesentlig grad til teoretisk analyse av etnografier som tekster.
- Feministisk (eller kvinne-)etnografi har ikke frembragt hverken ukonvensjonelle former for skriving (skriftproduksjon, måter å skrive på) eller en utviklet refleksjon omkring etnografisk tekstualitet som sådan.

Med andre ord har "kvinneetnografi" bygget på kjent og velprøvd teori og metode for å synliggjøre kvinner i konkrete etnografiske kontekster. Et arkeologisk med-svar kalt "Writing Material Culture" er selvfølgelig på trap-pene, hvis den da ikke allerede er utgitt. Vil kvinneperspektivet være representert i denne?

Tekst og (po)etikk

Hva innebærer så en arkeologiens poetikk eller en tekstuell arkeologi og har slike former for arkeologier forskningsetiske konsekvenser? Videre; er dette androsentrisk arkeologi som bør motarbeides av kvinnearkeologer?

Uttrykt i leksikalsk språkdrakt er poetikk læren om diktetekstens vesen, form og virkemidler. Den danske poet og filosof Per Åge Brandt sier at ved poetikk kan vi forstå ikke den umulige viten om det poetiske, men en meget mulig viten om dets omstendigheter, dets betingelser. "Om den spærrende stregs skrøbelighed og rytmens overskridende indgreb" (Brandt 1986:104). Der streken er syntaksen, systemet, og rytmen er opprør, frigjøring fra regelmessighetens tyranni; det er skrift, poesi!

For Michael Shanks og Christopher Tilley er arkeologisk poetikk å stille spørsmål omkring tradisjonell stil og retorikk; videre å målbære en pluralistisk, fragmentert, foreløpig og formidlende fortid (Shanks & Tilley 1989).

Teori er praksis, arkeologi er teoretisk praksis. I likhet med Ian Hodder fremholder de at materiell kultur er tekster som kan tolkes, men i motsetning til Hodder, som legger vekt på at denne teksten kan leses, sier Shanks &

Tilley at det ikke er lesningen av fortidens tegn som er karakteristisk ved "a poetics of archaeology", men prosessen der disse tegnene innskrives i nåtiden. Det å skrive omformer, jfr. Brandts oppfatning av poetikken. Hodder er opptatt av tolkningen, lesningen; en passiv, absorberende prosess. Shanks & Tilley vektlegger innskrivningen av den materielle teksten i nåtiden; den aktive, transformerende prosess.

For Hodder "taler fakta" i og med at tolkningen, lesningen, avhenger av at teksten, den materielle kulturen, virkelig eksisterer. Teksten kan forstås på ulike måter i og med at den er der som empirisk datum. Fortiden har fremdeles den fordel av å ha vært. Men når man som Shanks & Tilley sier at teori er praksis, må de vel mene at materiell kultur som empirisk faktum er en slags illusjon, plassert i en diskurs hvor alt er dialektisk innvevd? Hvorfor da kalle sitt prosjekt for arkeologiens poetikk og ikke heller fortidens poetikk? Hvorfor gå veien om arkeologisk kildemateriale?

Hva er de [forsknings]etiske konsekvenser av et slikt temmelig ytterliggående kunnskapsteoretisk syn? Ender vi i den Feyerabendske maksime "anything goes"? Nei, sier de, det kritiske element skal hindre uhemmet relativisme, og gjennom en kritisk arkeologi setter vi nåtiden inn i et nytt forhold til fortiden, på den måten endres nåtiden.

Kritikk ut fra hva, grunnlagt på hva? En av Shanks & Tilleys mange inspiratorer Paul Ricoeur står uforstående til det å holde teoretisk filosofi, kunnskapsteori, atskilt fra etikken. Teori kan jo ikke tenkes i sin ytterste konsekvens uten at den leder over i praktisk filosofi. De vitenskapsfilosofiske grunnideer som Shanks & Tilley bygger på er meget omstridte blant filosofer. Denne kjensgjerning bør vi ha i mente.

Personlig er jeg fascinert av Cambridge-arkeologenes innskrifter, men må innrømme at jeg ikke er helt i stand til å overskue de forskningsetiske konsekvenser av Shanks & Tilleys kunnskapsteoretiske grunnsyn. Deres poetikk er tankevekkende og de er på sitt absolutt beste når de ironiserer over hva arkeologer virkelig foretar seg bak dekke av vitenskapelighet og objektivitet. Her finnes utvilsomt mye "gefundenes Fressen" for en offensiv "kvinnearkeologi"!

Kvinneforskning beskyldes ofte for feministisk vridning og derved subjektiv slagside. Kvinnearkeologer har fremhevet det subjektive element som positivt; forskeren impliseres i sterk grad med sitt forskningsfelt. Denne positive holdning er i samsvar med den tekstuelle ide om en pluralistisk og demokratisk arkeologi, som bygger på den tanke at det *faktiske* kan beskrives på utallige måter, mens det *fiktive* på sin side faktisk er tilstrekkelig beskrevet i *en* tekst og av *en* forfatter. Det fiktive er *en* fortelling, mens det faktiske er uendelig mange og kan beskrives om og om igjen i forskjellige tekster.

Det kritiske element må imidlertid også til en viss grad gjelde den arkeologiske poetikkens eget fornuftsgrunnlag. Vi må ikke gå fra meningstyranni til meningstoleransi, der alle re-konstruksjoner er like gode i og med at de faller sammen med ens egne teoretiske pre-konstruksjoner.

"Kvinnearkeologien" bør ikke stille seg likegyldig eller avvisende til den tekstuelle diskurs. For "kvinnearkeologi", som for all forskning, gjelder at det mest ødeleggende som kan skje i et fag eller forskningsfelt er selvgod isolasjon. Da oppstår den verst tenkelige situasjon, nemlig at alt enten er utenkelig [angår ikke min forskning] eller selvfølgelig [dette sa Brøgger allerede i

1920...]. Jeg har tidligere uttrykt skepsis til opprettelsen av et eget arkeologisk kvinne-forum av, med og for kvinner, nettopp ut fra det idemessig degenere-rende ved isolering og kjønnsbasert utelukkelse (Solli 1985). K.A.N. er ikke blitt et slikt ekskluderende forum, men en inkluderende mangfoldig møteplass i norsk arkeologi, og som dessuten er ganske enestående i internasjonal sammenheng.

Kildekritikk

Arkeologisk metode er ensbetydende med spilleregler, hvorav kildekritikkens er de viktigste. Kildekritisk slurv omformer i utgangspunktet spennende arkeologiske arbeider til ren og uforfalsket "kitsch". Menneskers atferd og handlinger får spatielle (romlige) konsekvenser. Distribusjon av materiell kultur i rommet danner tolkbare mønstre. Hvordan man velger å forklare, forstå, tolke og/eller innskrive disse mønstre avhenger av forskerens kunnskapsteoretiske grunnsyn. Disse mønstre, materielle tekster i post-prosessuell forstand som arkeologer avdekker, representerer ikke det totale fortidige samfunn og kan ikke lignes med fossile innskrifter; "fossil records". Alt arkeologisk materiale er utvalg. Dette er en arkeologisk truisme.

Det er et utvalg, ikke bare i den forstand at de handlinger og hendelser i det fortidige samfunnet som fikk et materielt uttrykk var begrenset, men også i den forstand at av det opprinnelig deponerte materialet oppdager og avdekker arkeologen kun et utvalg, av dette er igjen kanskje bare et utvalg gjenstand for analyse, tolkning og innskrivning. Arkeologisk kildekritikk er å være oppmerksom på hvordan dette utvalget av informasjon fungerer og hvordan utvalget påvirker våre tolkninger og beskrivelser.

Det er viktig at ikke dette kildekritiske perspektivet "glemmes" i iveren etter å finne, eksempelvis, kjønns spesifikke handlingsmønstre på en forhistorisk boplass. "Kvinnearkeologien" vil sannsynligvis bli fulgt med spesielt årvåkne øyne når det gjelder kildekritikk. Det er faktisk ikke så rent få gode ideer og subtile teorier som viser seg å være arkeologisk ubrukelige, nettopp i møte med en gjennomarbeidet kildekritikk.

Sluttord

Jeg er av den oppfatning at så lenge vi mener at arkeologisk forskning omkring fortidige samfunn og mennesker er mulig, er også "kvinnearkeologi" mulig. Gjennom et kvinneperspektiv på fortiden differensieres gjerne perspektivet i kvinner, barn, unge, gamle ... og menn. Menn opphører slik å være kulturelle typer; en same, en inuit, en nunamiut, også de blir individer.

De post-prosessuelle arkeologiene er ikke mer gynekosentriske enn den såkalte Nye arkeologien, men de er åpne i den forstand at det skal pr. definisjon finnes ulike arkeologier. En etter-moderne arkeologi vil kanskje utvikle vår følsomhet overfor forskjeller og styrke vår evne til å tåle det som ikke kan sammenlignes og sammenføres; "det inkommensurable" (Lyotard 1979).

Forestillingen om det enkle bak vår verden, fenomenene, fremstår for mange filosofer som en metafysisk tvangsforestilling (f.eks. Morin 1987). Dette virker lemlestende også på vår oppfatning av fortidig virkelighet.

Jeg ser for meg en arkeologi som ikke bare aksepterer fortidens kompleksitet, men også søker det komplekse i sine fortidstolkninger ut fra vissheten om at bare det ufullstendige og fragmenterte kan være i nærheten av virkelighet. Dette er ikke det samme som en arkeologi som tolererer ulike motstridende, men "helstøpte" alternativer. Arkeologi kan imidlertid også være retorisk i det man søker å skape virkningsfulle helheter ut fra fragmenter; fortiden innskriveres i et fragmentarium, f.eks. i museumsutstillinger. Kardinalpunktet er at man innrømmer overfor leseren, publikum, at det dreier seg om et fragmentarium.

Den tekstuelle arkeologien fører oss bort fra forestillingen om at arkeologi bare er å grave, dokumentere og analysere; et slags "veni-vidi-vici" forløp. Fortiden må skrives og vil derved omformes. Vitenskapelig virksomhet er en brokete dialog mellom fellesskap og rivalisering. Arkeologene må, for å unngå polemiske ørkenvandring, akseptere en felles kommunikasjonsbasis; noen allmenne spilleregler. Dette arkeologiske allmenngods, eller fornuftsgrunnlag, mener jeg å finne i kildekritikkens helt nødvendige og grunnleggende spilleregler. Den største fare er at de post-prosessuelle arkeologier går fra den ene ytterlighet til den annen; fra den positivistiske sansing av arkeologiske objekter uten begreper til post-moderne begriping helt utenom sansene (Tyler 1986:124).

Det mest spennende ved "kvinnearkeologi" er etter min oppfatning at den kan representere nok et perspektiv i formuleringen av nye diskurser omkring fortidige samfunn og mennesker. "Kvinnearkeologi" må være en del av den permanente diskurs omkring *hvordan* arkeologi, for *hvem* arkeologi og *hvilke* arkeologier er mulige. "I skrift så er intet selvfølgelig, selv det som sier seg selv skriver ikke seg selv og hva som skrives og hva som vites er slett ikke det samme .." (Brandt 1986:87).

Vitenskapfilosofi er i ferd med å bli kulturfilosofi. Flere og flere forskningshistorikere erkjenner at vitenskapen består av kulturer, de mest rabiater hevder religioner (Feyerabend 1975). Det foregår en etnografisering og økologisering av vårt vitenskapelige verdensbilde, det er dette som betegnes det "Store paradigmeskiftet". Etnografien og økologien overtar fysikkens plass som modellvitenskaper. Skulle ikke dette også angå arkeologer i egenskap av kulturvitere?

Hvis jeg til slutt skal spissformulere mitt arkeologiske grunnsyn, enn si credo, må det lyde omtrent slik: Hvem som helst kan skrive en arkeologisk monografi om hva som helst (også "kvinnearkeologi") på 1000 sider med 850 sider "objektiv" materialgjennomgang. Det eneste som kreves er en total ukyndighet i arkeologisk teori, praksis og kildekritikk.

Summary

The paper discusses the relationship between post-processual archaeologies and feminist archaeology (the archaeology of woman). It is maintained that the success or failure of a feminist perspective in archaeology, is dependent on the direction's ability to be theoretically oriented and innovative. Feminist archaeologists must be in the forefront of the dominant theoretical debate. It is, however, of vital importance to encourage a critical attitude towards so-called "new paradigms", popping up in Cambridge or where-ever. Feminist archaeology must never decay into barren exegesis of "last week's" paradigm.

The pluralism of the poetics of archaeology promulgated by Shanks & Tilley, is considered basically to be of a theoretical positive character for feminist archaeologies. The present author realises, however, that the epistemological basis of the poetics of archaeology, is widely disputed among professional philosophers. Caution is advised; epistemological fervour and/or conversions without thorough consideration can be of an academically deadly nature.

When looking for gender specific patterns in archaeological material it is cardinal that the patterns, eventually found, are interpreted on the basis of scrupulous source-critical investigation. Feminist archaeologies must expect to be under severe surveillance when it comes to questions of source-criticism. Only a pronounced source-critical attitude will make the quest for gender specific patterns in archaeological material a raving success.

The author concludes the article as follows: anybody can write an archaeological monography on anything (including feminist archaeology) where 850 pages out of 1000 display "neutrally observed material". The only ability required is total ignorance in archaeological theory, praxis and source-criticism.

Litteratur

- Brandt, P.Å. 1986. *Sky og krystal*. Rævens sorte bibliotek, København
- Clarke, D. 1973. Archaeology; the loss of innocence. *Antiquity* XLVII, s. 6-18.
- Clifford, J. & G.E. Marcus (red.) 1986. *Writing culture. The poetics and politics of ethnography*. Univ. of California Press.
- Feyerabend, P. 1975. *Against Method*. Verso, London
- Geertz, C. 1975. *The interpretation of cultures*. Hutchinson, London
- Hagen, A. 1980. Trends in Scandinavian archaeology at the transition to the 1980's. *Norw. archaeological review* 13:1, s. 1-8.
- Hodder, I. 1986. *Reading the past*. Cambridge university press, Cambridge.
- Håland, R. & G. Håland 1982. I begynnelsen. *Aschehougs verdenshistorie* 1. Oslo
- Johansen, A.B. 1987. Kvinnearkeologi? *K.A.N.* 5. s. 27-32.
- Kuhn, T.S. 1970. *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago press, Chicago.
- Lyotard, J.F. 1979. *La condition postmoderne*. Editions de Minuit. Paris
- Morin, E. 1987. Komplexitetsparadigmet. *Profil* 1987:1-2, s.105-108.
- Olsen, B. 1988. Det retoriske museum. En fortelling om makt og fortid. *Nicolay* 49. s. 13 - 31.
- Renfrew, C. 1987. *Archaeology and language. The puzzle of Indo-European origins*. Jonathan Cape, London
- Ricoeur, P. 1988. *Från text till handling*. Symposium, Stockholm-Lund.
- Shanks, M. & C. Tilley 1989. Archaeology into the 1990's. *Norw. archaeological review* 22:1, s. 1-12.
- Solli, B. 1985. K.A.N. - en 70-tallsrepetisjon? *Nicolay* 45, s. 41-45.
- Tyler, S.A. 1986. Post-modern ethnography; from document of the occult to occult document. I: Clifford & Marcus (red): *Writing culture*. s. 122-140.

SAMISK FORHISTORIE FOR SAMER?

Sverre Fjellheim

ABSTRACT

Fjellheim, S. 1990: *Saami prehistory for Saamis only?* Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet rapport arkeologisk serie 1990:1; 15-21

Through their special way of life, the southern Saamis have put their cultural marks on the territory and developed a close relationship between Man and landscape. An important condition for understanding Saami history, culture and society is a minimum of insight into this strong relationship.

Authoritative Saami cultural preservation is conditioned by qualifying, coordinating knowledge and insight of Saami cultural knowledge and/or understanding.

Sverre Fjellheim, Saemien Sijte, N-7760 Snåsa, Norway.

Innledning

Da Molaug tok kontakt og spurte om jeg kunne tenke meg å holde et foredrag over emnet: Må samiske kulturminner undersøkes av samer? ba han meg være kort og gjerne litt provoserende for å få i gang en diskusjon. Hvis jeg skulle være riktig kort og provoserende, kunne jeg jo kort og greit si: Ja! Men det ville muligens av mange bli oppfattet som vel provoserende og kanskje så kort at jeg ville få problemer med å få dekt hotellregninga!

Innledningsvis må jeg få fortelle at jeg er konservator og bestyrer ved *Saemien Sijte* som er et sørsamisk spesialmuseum og kultursentrum som er lagt til Snåsa. Denne institusjonen kom i gang med sin virksomhet i 1980, og har arbeidsoppgaver innafør hele det sørsamiske området mellom Femunden og Saltfjellet, og i noen sammenheng trekker vi inn tilsvarende områder på svensk side. Tilsammen er dette et område på ca. 150.000 km².

Helt siden vi startet virksomheten vår i 1980 har vi vært spesielt aktiv i arbeidet med kulturminnevernet. Det gjelder i særlig grad registrering, organisering og noe også i forhold til forvaltning, men det vil jeg komme tilbake til.

Før jeg går videre, vil jeg presisere at jeg i denne sammenhengen tar utgangspunkt i sørsamiske forhold. Det gjør jeg fordi jeg sjøl er sørsame og har arbeidet med dette faget ved en sørsamisk institusjon i 10 år. Men jeg kan nevne at jeg også har litt kjennskap til de andre sameområdene da jeg bl.a. har vært styreformann ved *De samiske samlinger* i Karasjok, forsker ved *Nordisk Samisk institutt* i Kautokeino og medlem i *Samisk kulturminneråd*.

Sørsamiske kulturminner

La oss starte med å se litt på hva vi legger i begrepet sørsamiske kulturminner. I det sørsamiske området vil de fleste kultursporene etter samisk nærvær ha tilknytning til fangst, reindriftsnomadisme og kultusdyrkelse.

Vi har vitnemål som går helt tilbake til begynnelsen av 1500-tallet som gir sterke indikasjoner om at vi allerede på dette tidspunktet hadde et fullt utviklet reindriftsnomadesamfunn innenfor det sørsamiske området.

I 1555 ga som kjent Olaus Magnus ut sin historie om de nordiske folkene. Jeg er klar over at Olaus Magnus har svært lav status når det gjelder de rent historiske framstillingene, men de etnografiske beskrivelsene derimot bekreftes i dette tilfellet av andre kilder.

Ved sjølsyn hadde Olaus Magnus i 1519 fått et innblikk i livet til Västerbottensamene. (Ei samegruppe som forøvrig er ei grein av samene på Helgeland og Namdalen.) I denne beskrivelsen opplyser han bl.a. at:

- Reinmjølk brukes til føde i heimen.
- Samene hadde tamme reinflokker.
- De gjette reinen og førte den aktivt mellom sesongbeiter.
- De utnyttet reinen både til klær og mat. (Bl.a. beskriver han bruken av sennetråd og skriver at "Reinen går sammen som buskap og gir alle sorter melkemat".)

Fra andre kilder vet vi at den tradisjonelle buestanggammen slik den har vært i bruk fram til i dag sannsynligvis var ferdig utviklet på den tida. M.a.o. sørsamenes reindriftsnomadisme med et spesialisert kulturlandskap som besto av bl.a. kalvingsplasser, gjerdeplasser og boplasser var ferdig utviklet på begynnelsen av 1500-tallet. Vi skal senere komme tilbake til at vesentlige elementer i denne livsformen var levende langt inn på 1900-tallet.

Landskap og kulturminne, individ og samfunn

Fram til 1900 var nesten hele den sørsamiske befolkninga nært knyttet til reindriftsnomadismen. Reindriften på den tida innebar at hele familien fulgte reinflokken på flytting fra beiteområde til beiteområde hele året igjennom. Dette resulterte i en mengde kulturspor spredt rundt omkring i de respektive bruksområdene. Kulturspor som etterhvert avtegnet seg i terrenget gikk inn som en selvfølgelig erfaringsdel for de menneskene som sjøl hørte til bruksområdet.

I tillegg til de sporene som en sjøl var med på å avtegne, ble en gjort kjent med spor fra tidligere tider. Nye generasjoner fikk innføring både i naturgitte betingelser og kulturelle spor i landskapet. En slik innføring både i tradisjon og geografi, skapte et nært forhold mellom menneske og territorium og en sterk forankring i dette landskapet både i tid og rom. Det var samtidig en del av forutsetningene for individets tilhørighet til det samiske fellesskapet. Kunnskap og forståelse for helheten var også en del av forutsetningene for å forstå sammenhengen alt skulle fungere i.

En næring som fangst og reindrift som er så direkte prisgitt de naturgitte betingelsene, måtte nødvendigvis skape et spesielt forhold mellom landskap og menneske. En viktig forutsetning for å overleve generelt var kunnskap-kunnskap som dels gikk på forskjellige naturlover generelt, dels naturkunnskaper om det området en levde i og tok sin næring fra. På grunnlag av denne kunnskapen ble det lagt strategi og planer for hvordan mennesket skulle tilpasse seg og utnytte området.

Ved denne livsformen vet vi at slektledd etter slektledd over flere hundre år har skapt et særpreget kulturlandskap og utviklet et nært forhold mellom menneske og territorium. Sporene er nesten usynlige, men de er der. Landskap og natur er etterhvert ladet med kulturelt innhold. Dette kan være konkrete spor i form av fysiske kulturminner, men er ikke begrenset til bare det.

Vi har også å gjøre med relasjoner mellom menneske og landskap som går på abstrakte og irrasjonelle fenomen og/eller religiøse forhold. La meg nevne et par eksempler. Samiske offerplasser av forskjellige typer kjenner vel de fleste noe til, mens de s.k. sørsamiske arvefjellene nok vil være ukjent for de fleste.

I 1723 kom Thomas von Westen til Overhalla, Grong og Snåsa. Da skrev han ned navnene på vel 50 *saajve* (hellige fjell) som samene påstod at de hadde arvet etter forfedre eller nære slektninger. I tillegg til at disse *saajve* på den ene siden er navnet på hellige fjell er det samtidig betegnelsen på en slags hjelpeånder [eller muligens forfedre] som har tilhold i disse fjellene. Vi befinner oss derfor i et slags grenseland mellom jus og religion der det er snakk både om eiendoms- og arverett, samtidig som det knytter seg religiøse forestillinger både til fjella og de avdøde slektningene som hadde sitt forhold der. Slik ser vi at forholdet mellom menneske og territorium har vært sterkt, ja i visse sammenhenger så sterkt at forfedrene våre gjorde det hellig.

Forestillinger med bl.a. røtter i gammel samisk tro og religion i tilhold til naturen har overlevd langt inn i vår tid. "Der boede ligesom en usynlig magt i visse bjerge, i visse fosser og strømmer -og ilden var som en højere magt", sa Thorkild Andersen Frostviken til Emilie Demant Hatt i 1913.

Med bl.a. bakgrunn i dette vil jeg peke på en viktig forutsetning for å drive forsvarlig samisk kulturvernarbeid, nemlig: Den som ikke har et minimum av innsikt i de sterke relasjonene som er tilstede mellom individ og territorium, har ikke forstått hva samisk kulturminnevern innebærer, og mangler vesentlige forutsetninger for en total forståelse av samisk historie, kultur og samfunn, og vil følgelig også være dårlig skikket til å drive et forsvarlig samisk kulturminnevernarbeid.

Kulturminnevern og regiontilhørighet.

For å konkretisere hva jeg mener, må jeg si noen ord om hvordan vi har lagt opp kulturvernarbeidet ved Saemien Sijte. Vi har tatt utgangspunkt i dagens situasjon og dagens samesamfunn og prøvd å bygge arbeidet opp omkring de relasjonene vi finner i dag mellom samesamfunn og territorium.

La oss ta et kort tilbakeblikk til slutten av 1800-tallet og summere opp en del hovedtrekk i det sørsamiske samfunnet slik vi kjenner det på det tidspunktet. Det er reinen og virksomheten som er knyttet til den som er selve fundamentet i hele den sørsamiske livsformen. Den er basis for økonomi, klær og mat og setter dessuten betingelser for boform, sesongmessige flyttinger, sosiale forhold

osv. Reindrift var på den tida i hovedsak basert på produksjon av kjøtt, melk og skinn for naturalhushold og i liten grad rettet mot salg. Hele familien, med barn og voksne fulgte flokken fra område til område. I sommersesongen var reinmelkingen den helt sentrale aktiviteten, en arbeidskrevende prosess som opptok familien nesten hele døgnet.

Dersom vi husker Olaus Magnus sin beskrivelse fra 1500-tallet registrerer vi at sørsamesamfunnet ved siste århundreskifte hadde en slående likhet med det samfunnet han beskrev for 400 år siden. Den store endringsprosessen hadde vi i perioden 1900-1945, slik at dette tidsrommet representerer det store og dramatiske skillet mellom gammel og ny tid.

Både historisk og i dag kan vi velbegrunnet dele det sørsamiske området i flere regionale enheter. Disse regionene utgjør en geografisk avgrensning som i dag i det vesentlige er sammenfallende med ett eller flere reinbeitedistrikter. (Men historien til de fleste av disse regionene er mye eldre enn de ca. hundre år gamle distriktsgrensene.) Hvor mange regioner det vil være riktig å operere med kan nok diskuteres, men jeg vil tro det vil være naturlig med 10-12.

Som vi har vært inne på gjennomgikk det sørsamiske samfunnet en stor endringsprosess fra omkring århundreskiftet. Vi har også vært inne på at relasjonene mellom individ og landskap var sterke i det "gamle" samesamfunnet. En enkel analyse forteller oss at de fremdeles må finnes større og mindre rester av slike relasjoner også i dag der det må være mulig å fange opp tradisjoner med lang historisk rot. Det var i hvertfall en viktig forutsetning som ble lagt til grunn i metode, oppbygging og organisasjon av det store registreringsprosjektet som ble satt i gang ved Saemien Sijte i 1985.

En annen forutsetning som ble lagt til grunn var at det å identifisere seg som sørsame impliserer en sterk tilhørighet til en sørsamisk lokalregion. M.a.o. at de aller fleste sørsamene kan knytte sin tilhørighet til en slik region og at denne regiontilhørigheten bl.a. bygger på tradisjoner med sterke relasjoner mellom individ og territorium.

Høsten 1984 fikk Saemien Sijte signal fra Nord-Trøndelag fylke og Miljøvern-departementet om at det ville bli stilt midler til disposisjon for registreringer av sørsamiske kulturminner. Vi hadde argumentert for og søkt midler til et systematisk registreringsopplegg for hele det sørsamiske området. Hovedidéen var å mobilisere det sørsamiske samfunnet sjøl i meningsfylt egenaktivitet omkring egen lokalhistorie og kultur.

Vi tok utgangspunkt i at det sørsamiske området kan deles i samiske lokalregioner. Vi henvendte oss så til regionale samiske organisasjoner og organer og informerte om prosjektet. Samtidig ba vi om forslag på registrator(er) som en mente ville mestre oppgaven, og som hadde tilhørighet til regionen. Med tilhørighet mener vi samer som bor i området nå, har bodd der og/eller har/har hatt familie i området.

En slik organisering har mange positive sider, både prinsipielt, praktisk, etisk, kulturelt og faglig. Kulturminnevernarbeidet som er organisert slik vil bli en prosess med flere faser som fungerer i et samspill mellom registrator, samisk lokalsamfunn (også det norske lokalsamfunnet) og koordinerende institusjon.

La oss se litt nærmere på innholdet i denne prosessen. Vi bestemte oss for å ta utgangspunkt i lokaliteter som det fantes kunnskap om i lokalsamfunnene. Registratorene begynte derfor arbeidet med å oppsøke informanter. Dermed er

allerede prosessen i gang. Registrator med tilhørighet til området samler opplysninger slik at vi får en direkte overlevering av tradisjoner. Kunnskap om fortida som finnes i det samiske lokalsamfunnet registreres, dokumenteres og systematiseres. Samtidig skjer det en kunnskapsoppbygging ikke bare hos registrator, men også i lokalsamfunnet og ved institusjonen, og en kunnskapsflyt eller overføring av kunnskap mellom disse.

En slik måte å organisere kulturminnevernet på blir både ledd i metode og et middel som gir positiv gevinst sett fra mange synspunkt. Registrator tilbake-melder registreringer til det samiske lokalsamfunnet. Interesse og engasjement brer seg. Lokalsamfunnet er med i prosessen. Vi får en kunnskapsoppbygging om egen historie og en revitalisering av samisk kultur i lokalsamfunnet. Registreringsarbeidet gir smitteeffekt til et bredere kulturengasjement som lokalhistorie, kulturhistorie, språk, slektshistorie og flere kulturfag.

I og med at vi tar utgangspunkt i lokalregionen kan registreringsarbeidet gripe direkte inn og redusere tradisjonsbrudd bl.a. i relasjon individ-territorium og være et bidrag til å styrke gruppefellesskap og områdetilhørighet både hos den enkelte og hos gruppen, noe som igjen er en viktig identitetsfaktor.

Registratorene blir ressurspersoner både i det samiske lokalmiljøet og i det norske lokalsamfunnet. Vi har mange eksempler på at registratorene deltar i formidlingsvirksomhet. Registreringen tilflyter en samisk institusjon, i dette tilfelle Saemien Sijte hvor materialet blir tatt vare på, systematisert og gjort disponibelt for ulike behov. Saemien Sijte har det faglige, koordinerende og administrative ansvar. Institusjonen er på denne måten et ledd i prosessen noe som bl.a. gir økt kompetanse og bidrar til å styrke institusjonens anseelse og identitet i det samfunnet den skal tjene.

Samisk kulturminnevern et helt nytt fag.

Som de fleste kjenner til er vi inne i en fase med en større omorganisering av kulturminnevernet. Jeg skal her bare kort nevne at det formelle forvaltningsansvaret foreløpig er lagt til Tromsø Museum. Det gjelder også for det sørsamiske området. I praksis innebærer det at Tromsø Museum oppretter et forvaltningskontor ved Saemien Sijte. På den måten håper vi at saksbehandleren lett kan gjøre seg nytte av den kompetansen vi har opparbeidet. Det betyr bl.a. lett tilgang til det registreringsmaterialet vi har som pr. i dag omfatter omkring 3000 lokaliteter. Hele dette registreringsmaterialet blir lagt inn på data ved hjelp av et dataprogram som vi har fått laget og som er tilpasset de spesielle behovene vi har definert.

Men, og det er kanskje like viktig, ved en slik desentralisering av forvaltningen får en nærhet og kontakt med det miljøet dette skal fungere i. Og ikke minst: forvaltningsarbeidet kan utnytte og bygge videre på det lokale kontaktnettet som er bygd opp gjennom registreringsarbeidet vårt først og fremst representert ved registratorene våre. Det dreier seg om ca. 40 personer fordelt over hele det sørsamiske området.

Dermed fortsetter hele den prosessen som startet med registreringene og gir muligheter for å involvere det samiske lokalsamfunnet også i forvaltningsarbeidet. Det har forsåvidt allerede begynt å fungere, men det får jeg ikke anledning til å komme nærmere inn på her.

Oppgaven min var å svare på spørsmålet om samisk fortid skulle være forbeholdt samer. Gjennom det jeg har sagt her har jeg forsøkt å svare på min måte. Det jeg har prøvd å begrunne er at samisk kulturvernarbeid vanskelig vil kunne fungere uten at det samiske samfunnet og de samiske institusjonene er sterkt involvert. Videre mener jeg at kulturvernarbeidet er en prosess der registrering, dokumentasjon, forskning, formidling, kulturell egenaktivitet og identitetsskapende virksomhet henger nøye sammen. Men jeg har ikke sagt at samisk kulturminnearbeid skal være forbeholdt bare samer.

Som kanskje noen har merket seg, definerte jeg samisk kulturminnevernarbeid som et eget fag. Ja, jeg mener det, sjøl om dette faget ikke kan studeres noen steder, foreløpig. Men det er et fag som kan ha elementer av flere fag som f.eks. historie, geografi, biologi, språk, etnologi, psykologi, religion og naturligvis arkeologi. Derfor vil det være nødvendig med et samarbeid mellom relevante fagdisipliner. Men uansett fag eller faggrupper: for å drive faglig forsvarlig samisk kulturvernarbeid trengs det jeg kaller en samordnende overbygning som vi kan kalle samisk kulturforståelse eller samisk kulturkompetanse.

Sammendrag

Vi vet at sørsamene ved sin særegne livsform gjennom århundrer har skapt et særpreget kulturlandskap og utviklet et nært forhold mellom menneske og territorium. Landskap og natur er etterhvert ladet med kulturelt innhold, ikke bare i form av fysiske kulturminner, men også relasjoner som går på irrasjonelle og religiøse fenomen.

En vesentlig forutsetning for en total forståelse av samisk historie, kultur og samfunn, vil etter min mening være betinget av et minimum av innsikt i de sterke relasjonene det gjennom historien har vært mellom individ og territorium.

Det sørsamiske området kan velbegrunnet deles inn i flere regionale enheter. I arbeidet ved Saemien Sijte har vi forutsatt at det også i dag finnes relasjoner mellom individ og landskap, og at det å identifisere seg som sørsame impliserer en sterkt tilhørighet til en sørsamisk lokalregion og at denne regiontilhørigheten bl.a. bygger på tradisjoner med sterke relasjoner mellom individ og territorium.

I kulturminnevernarbeidet har vi ved Saemien Sijte knyttet til oss registratorer med tilhørighet til de respektive regionene. En slik organisering har mange positive sider, både prinsipielt, praktisk, etisk, kulturelt og faglig. Ved en slik arbeidsform utløses en prosess med flere faser som fungerer i et samspill mellom registratorer, samisk lokalsamfunn og koordinerende institusjon. Kulturvernarbeidet blir en prosess der registrering, dokumentasjon, forskning, formidling, kulturell egenaktivitet og identitetsskapende virksomhet henger nøye sammen.

Samisk kulturminnevernarbeid er et fag med elementer av mange fagdisipliner som f.eks. historie, geografi, biologi, språk, etnologi, psykologi, religion og naturligvis arkeologi. Men for å drive forsvarlig samisk kulturvernarbeid, trengs det jeg betegner som en kvalifisert, samordnende overbygning som jeg kaller samisk kulturforståelse eller samisk kulturkompetanse.

Summary

We know that the southern Saami through their special way of life throughout the centuries have put their cultural print on the territory and developed a close relationship between Man and territory. The landscape and the scenery have in the course of time been filled with cultural contents, not only in the form of physical cultural remains but also through relations connected with irrational and religious phenomena. An important condition for total understanding of Saami history, culture and society will according to the mind of the author be conditioned by a minimum of insight into the strong relations that have been established between Man and territory throughout the history.

The southern Saami areas can historically be divided into several regional units. Through the work at Saemien Sijte, Snåsa we have worked under the condition that even today there are relations between Man and territory. And by identifying oneself as southern Saami one implies a strong link to the southern Saami region, and that this affinity among other things is connected with traditions and strong relations between Man and territory.

Through the work registrating the cultural remains we have at Saemien Sijte used registrators who are connected with the different regions. By organising the work in this way we have obtained benefits principally as well as practically, ethically, culturally and professionally. Using such a way of working a process has been established consisting of different phases that function in interaction between registrators, local Saami society and the coordinating institution Saemien Sijte.

The cultural preservation work has developed into a process where registration, documentation, research and communication, personal cultural activity and identity creating activities are strongly linked together. Saami cultural preservation work is a subject consisting of e.g. history, geography, biology, language, ethnology, physiology, religion and of course archaeology.

Responsible Saami cultural preservation work is conditioned by what the author defines as a qualifying, coordinating knowledge and insight - consisting of saami cultural competence and/or understanding.

SAMEPROBLEMET I NORSK ARKÆOLOGI

Else Johansen Kleppe

ABSTRACT

Kleppe, E. J. 1990. *Saami prehistory and Norwegian archaeology*. Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet rapport arkeologisk serie 1990:1; 23-28.

Control of insight can be used politically, and this has been the case in Norwegian archaeology. The Saami demands for a monopoly on research and antiquarian work should be seen with this in mind.

Ethnic affiliation of material culture in their geographical area has been little discussed until recently. Basic research, as opposed to applied research, should be in focus, and this demands a professional background: the ethnic background of the researcher comes second. Research into the Saami past ought to take place in a multidisciplinary - preferably interdisciplinary - frame.

Else Johansen Kleppe, Arkeologisk Museum i Stavanger, P.O. Box 478, N-4001 Stavanger, Norway.

Indledning

Hvilke muligheder har arkæologer for at sætte etniske mærkelapper på et arkæologisk materiale? Dette er et stadigt tilbagevendende problem, når det gælder kulturhistoriske slutninger ud fra materiel kultur. Det er et problemområde jeg har arbejdet med i forskellige sammenhænge (Kleppe 1977, n.d.). Indledningsvis skal jeg komme med nogen betragtninger om forholdet mellem en akademisk fagdisciplin, i dette tilfælde forhistorisk arkæologi, og de folk, grupper eller miljøer, som føler at arkæologernes forskningsresultater vedrører dem, enten som noget de må tage stærkt afstand fra eller som en del af en sandhed de har behov for at identificere sig med. I begge tilfælde er det tale om subjektive valg. Og reaktionerne vil ofte kunne forstås ud fra identitets-erkendelse, og ud fra *mod* til at tage stilling til og måske endog modsige forelagte forskningsresultater.

Det er en variant af eventyret om kejserens nye klæder. Ved at iklæde vore argumenter en akademisk sprogbrug klarer vi ofte at fremmedgøre selv de enkleste fænomener. Argumentationsformen bliver væsentligere end indholdet (cf. Alfredson 1988:16-17). Jeg skal gøre opmærksom på at referencen er til en dansk oversættelse, som er forsynet med oplysende kommentarer for den danske læser. Originalen kom ud på svensk i 1961. I forordet til den første danske udgave står flg. "Hvem ville have fulgt Nils Holgersens flugt på en and over Sortedamssøen?" Dette er vigtige ord, om end de er fremsat i en ironisk

form. Bogen giver et hovedbudskab, nemlig at *kontekst* er en vigtig forudsætning for forståelse. Den er sund læsning, fordi den måske kan få os til at stoppe lidt op og tænke over de konventioner vi følger, ikke mindst alle vore helgarderinger for bl.a. at bevise for kolleger og verden ellers at vi kender de akademiske spilleregler og har den empiriske oversigt.

"Arkæologi og politik hører ikke sammen" blir vi igen og igen fortalt. Dette er en tankevækkende påstand i et fag, hvor politik og maktbrug dominerer det officielle apparat. Dette vil måske blive opfattet som hårde ord, men de bliver ikke mindre sande af den grund. Norsk arkæologi er disciplineret (Næss 1985).

Egen baggrund

Bag dette indlæg skjuler der sig en arkæolog, som har arbejdet med samisk, nordisk og afrikansk arkæologi, og som i løbet af de sidste 20 år med jævne mellemrum har vendt tilbage til problemer omkring arkæologi og etnisitet.

Da jeg begyndte at arbejde med det arkæologiske materiale fra Mortensnes-gravpladsen i Vest-Finnmark i forbindelse med min magistergradsafhandling, var det uproblematisk om det var samisk eller ikke. Det arkæologiske forskermiljø opfattede det som samisk, men da jeg gjorde op forskningsstatus viste det sig, at det aldrig var udtrykt direkte. Som så mange andre slutninger i arkæologien havde også denne sneget sig ind som en del af vore faktakundskaber, som det bare var at bygge videre på.

Solberg (1909) må nok opfattes som ophavsmanden for slutningen om samisk tilhørighed for det arkæologiske materiale, der er tale om. Men dette har han aldrig udtrykt eksplicit. Med sin etnografiske baggrund var han tværtimod meget forsigtig. Han bruger etnografiske analogier, men når det drejer sig om det "sene" arkæologiske materiale fra Vest-Finnmark går han aldrig længere til end at omtale det som et "jernaldermateriale".

Den slutning jeg kom frem til i min analyse af etnicitetsproblemet relateret til dette arkæologiske materiale var, at det er muligt at udskille etniske grupper ud fra materiel kultur alene, men disse "grupper" vil bare kunne identificeres med de historisk kendte, dersom andre kildekategorier i tillæg til arkæologi, som f.eks. skriftlige kilder, lingvistiske eller stedsnavn, er tilgængelige. Sprogligt eller litterært kildemateriale betragtede jeg med andre ord som et nødvendigt udgangspunkt. I forbindelse med mit magistergradsarbejde troede jeg nok, jeg havde beskæftiget mig med etnicitetsproblemet så langt, som det ville være muligt at arbejde med det arkæologisk. Men det viste sig at blive et problemområde, som jeg har måttet forholde mig til i min arkæologiske forskning siden da.

Etnicitetsproblematikken

Etnicitetsproblematikken bør vi være opmærksomme på i det meste af vor arkæologiske forskning, i hvert fald hvis vi arbejder som kulturhistorikere. Denne påstand kan begrundes på flere måder; den hænger sammen med et hermeneutisk syn på den arkæologiske forskningsproces, og for mig personlig hænger den sammen med mit syn på arkæologiens relevans i dagens samfund.

Så længe jeg har arbejdet med samisk arkæologi er der en bestemt problemstilling, som har været debatteret, og som stadig er aktuell. Det drejer sig om

spørgsmålet om en forsker har forudsætninger for at arbejde med og forstå grundlæggende værdinormer i andre kulturer end sin egen. Når det udtrykkes så generelt som dette høres det ud som en sær og banal problemstilling. Den implicerer i hvert fald et forhold, som arkæologien længe har taget afstand fra, nemlig at alt arkæologisk materiale har et empirisk modstykke, det kan f.eks. være etnografisk eller historiske dokumenter.

Myrhaug har i en artikel, som hun publicerede i fjor, givet udtryk for dette (uden at jeg tror hun mener det så kategorisk). Samiske kulturminder danner sjældent store og markerede strukturer i kulturlandskabet, slår hun fast. Og med dette udgangspunkt fastslår hun videre, at enkelte samiske kulturminder vil være vanskelige at genfinde og beskrive uden speciel kompetance (Myrhaug 1988:22). Denne kompetance finder Myrhaug, kan bare erhverves, dersom man selv er same. Dette er en tvivlsom påstand. Den specielle kompetance som kræves, er faglig indsigt, snarere end kulturel baggrund. Der er naturligvis intet i vejen for at de to kan kombineres. men dialogen mellem den generelle faglige indsigt og den kulturspecifikke indsigt er en nødvendig forudsætning for enhver form for kulturforståelse.

Oprøret mod generaliseringerne

Den første provokation om norsk i modsætning til samisk forhistorie, var Olsen og Schanches spørgsmål: *Var de alle nordmenn?* (Olsen og Schanche 1983). Det blev vel først betragtet som et spørgsmål fra et par provokerende studenter. Men i eftertidens lys må vi andre takke dem for, at de var villige til at "lægge hovedet på blokken". Det var både klartænkt og modig gjort!

Både samisk kultur og eskimokultur er blevet behandlet som et eksotisk krydder, som man kunne "strø ovenpå den egentlige mad". Der har sjældent været tale om studier af disse kulturer ud fra deres egne præmisser. Der er en generel sandhed i, at det er lettere at solidaricere med etniske grupper eller urbefolkninger, når det bliver en ren intellektuel udfordring. Vi oprører os over undertrykkelserne i Sydafrika, eller Sovjets stadige indblanding i Afghanistan. Og vi ser uden at fokusere, når det gælder den uretfærdighed, som finder sted i vor egen nærhed. Forklaringen ligger ikke mindst i det faktum, at den del af videnskabssamfundet som faget arkæologi tilhører, altid har været domineret af konservatisme, og implicit i dette af vestlig tankegang. Det var længe den europæiske overklasse, som dominerede dette forskersamfund, og fortiden blev forstået og tolket i denne kontekst.

I NOU 1987:34 om *Samisk kultur og utdanning* står flg. (side 93):

"De samiske kulturminner er spredt over vidstrakte områder og markerer seg svakt i forhold til lende og vegetasjon. De er ofte lette å overse og ødelegge. Dette forhold forsterkes ved at en stor del av befolkningen, særlig den ikke-samiske, ikke alltid har kunnskap nok til å se at det er et samisk kulturminne de står overfor".

Dette er en interessant problemstilling. Det drejer sig om forholdet mellem den ekspertice, som bør være implicit i det at udøve et videnskabsfag, og lokalbefolkningens ekspertice. Disse to grupper bør ikke ekskludere hinanden, men snarere samarbejde og udnytte hinandens kundskaber.

Dialog og kommunikasjon er væsentlige stikord for at forstå og tolke fortiden, hvad enten det er ens egen eller andres. Der er nemlig - som der efterhånden bliver en stadig større enighed om - aldrig, eller i hvert fald sjældent tale om

en objektiv forståelse, ej heller om "evige sandheder". *Objektiviteten* ligger i at klarlægge sin egen subjektivitet i forskningsprocessen. *Det norske folks historie* og *Norgeshistorien* bør blive to helt forskellige fremstillinger. Vi har for ofte været for upræcise i vore formuleringer, og ikke reflekteret nok over, hvad vore klassifikationer og analyser egentlig indebar. Det er en sund udfordring for norsk arkæologi, at Norges samiske befolkning gør krav på at blive taget med i de generelle vurderinger, som bliver gjort, når det gælder studiet af landets forhistorie i øvrigt. Vi må imidlertid finde en balance, således at vi etablerer en frugtbar dialog i stedet for at ekskludere hinanden. Vor viden om og indsigt i fortiden bør være et af vore fornemste redskaber for at forstå samtiden, og ud fra denne forme fremtiden. Vi bør efterhånden også blive modne nok til at komme til den erkendelse, at et etnisk element er en positiv udfordring til vor ellers så kvasi-evolutionistiske måde at skrive forhistorie på.

Fra arkæologiske data til tolkning

Arkæologer inviterer som regel sit publikum til at opleve, hvordan det virkelig var i fortiden. Vi pretenderer at have monopol på denne viden, og narrer på den måde både os selv og andre. Vi forenkler våre slutninger, når de skal formidles, og på den måde tilsører vi hvilke begrænsninger, der ligger i arkæologien som videnskab, men vi underkommunicerer også hvilke muligheder, vi har til kundskabsproduktion ud fra de fakta, som foreligger, nemlig det arkæologiske materiale.

Vi drukner ofte andre i vore materialkundskaber. Det er en form for fremmedgøring, som oftest medfører at vi får overladt "scenen" til os selv. Vi argumenterer på en måde, som udelukker andre fra at deltage, og har altså med andre ord en utrolig evne at gøre ikke fagfæller til tilhørere. Den friske dialog synes vi at være redde for. Den strenge disciplin i vårt forskningsmiljø overfører vi ofte (ubevidst) i vor kommunikation med ikke-fagfæller, og vi blir som oftest belærende "alvitere".

Arkæologisk forskning er mere end teknik sat ind i en metodisk sammenhæng. Hvis vi ønsker at vort fag skal have et dybere indhold end systematisering af genstander og elementære udsagn om økologisk tilpasning ud fra naturvidenskabelig kildemateriale, må vi arbejde seriøst med teoriudvikling. Dette er forudsætningen for at forstå og tolke den "virkelige" fortid, hvis den kan findes. Det er med andre ord ikke et spørgsmål om hvem som er kompetent til at forske på hvad (se også Skutnabb-Kangas 1988:12-15). Det drejer sig i første række om grundforskning. Og den problematik jeg her søger at gå ind i, tror jeg kan klargøres på en del punkter ved at præcisere forskellen mellem grundforskning og anvendt forskning.

Grundforskning versus anvendt forskning

Populært sagt er forskning en systematisk måde at forholde sig til en materie på. I Hernes-udvalgets utredning *Med viten og vilje* (NOU 1988:28) slås det fast, at grundforskning er en spekulativ investering, siden vi ikke har overblik over dens mulige afkastning. Men det gøres samtidig også klart, at uden et aktivt grundforskningsmiljø er vi ikke rustede til at møde morgendagen:

"Styrken på grunnforskningsmiljøene avgjør hvor lett et land er i stand

til å omdisponere den målrettede grunnforskning og gi næring til den anvendte forskning".

Grundforskningen er langsiktig og den har egenverdi. Det er via denne at forskningskompetance utvikles. Grundforskningen giver den generelle fagindsigt og videnskabelige kompetance, som praktisk rettet forskning bygger på (Østerud 1982:21). Det er den sikre kundskabsmæssige beredskab, som ethvert land trenger.

Gennem grundforskning erhverves ny forståelse af fænomener og observationer, og ny indsigt i værdier og menneskers valg. Anvendt forskning er en effektivering av ideer, som betyder en kommunikation mellem miljøer for udvikling og anvendelse af kundskab fra grundforskning. Den anvendte forskning bør imidlertid ikke "leve sit eget liv". Dens relevans bør hele tiden vurderes i forhold til grundforskningen. Uden en nær kontakt kan man let komme op i de samme problemer, som f.eks. norsk bistandshjælp har været i den senere tid. Arkæologi har også været inde i billedet her, men foreløbig bare på grundforskningens præmisser, og de få af os, som har arbejdet med dette er enige i, at det er forudsætningen for en fremtidig deltagelse.

Konklusion

Kompetanceopbygning på grundforskningens præmisser er en forudsætning for, at rige kulturelle traditioner vil blive bevaret og levendeholdt. Det er også forudsætningen for at levendeholde samisk kultur og tradition. Dette inkluderer også udforskning af samisk forhistorie og arbejdet med bevaring af samiske fortidsminder. Jeg vil understrege, at den vigtigste forudsætning for at arbejde inden for samisk arkæologi - som inden for andre videnskabsfag - er faglig kompetance. Dermed hævdes ikke, at personlig baggrund i samisk kultur er uden betydning. Den er helt central, men intet fagemne kan fungere uden udøvere med faglig skolering. Fælles platform er en forudsætning for et fags videreudvikling.

Også inden for udforskningen af samisk kultur er faglig skolen forudsætning. Det er nødvendigt at rokke på de etablerede faggrænser. Udforskning af samisk kultur implicerer diverse humanistiske fagområder, og samarbejde mellom disse er nødvendig for at vinde ny viden. Dette er imidlertid ikke en ny forskningsstrategi. Det nye er, at de problemstillinger, som danner udgangspunkt for dagens samarbejder, ofte er kompliserede, i forhold til arkæologers problemstillinger.

Summary

Scientific arguments are generally presented in a manner which excludes other people than those within the discipline itself from taking part in discourses. This may be seen as a means of manipulating and controlling insight, which can be used politically, and this has definitely been the case in Norwegian archaeology. It is on this background, that I discuss the Saami demand for a monopoly on research and antiquarian work of their own "material past". The Saami have strongly - and rightly - felt that they have been immersed in a Norwegian setting where they do not belong. As argued by Olsen and Schanche: they were not all Norwegians! The general practice of clothing scientific reasoning in a language which deprives the general audience from taking part is questioned.

The discussion on the distinction between basic research and applied research ensues, and concludes that focus must be on basic research. Professional background is a precondition for exploring the Saami past, necessarily within an ethnohistorical frame; ethnic affiliation of the researcher comes second. Within all aspects of anthropological research there is today a strong tendency of breaking down the conventional boundaries between well-established disciplines, and since archaeology on its own lends little chance to ethnohistorical approach this cannot be ignored.

Litteratur

- Alfredson, H. 1988: *En lille bog om afbrænding af blade, kvas, kviste og andet affald i et hjørne af haven*. København
- Erke, R. 1988: Samisk museumsstruktur. *Museumsnytt* 37:4, s. 3-20.
- Kleppe, E. J. 1977: Archaeological material and ethnic identification. A study of Lappish material from Varanger. *Norwegian archaeological review* 10:1-2, s. 32-59.
- n.d.: The archaeology of southern Sudan. I Ali Osman (red): *The archaeology of the Sudan*. (Under udgivelse.)
- Myrhaug, M.-L. 1988: Samisk kultuurminneverns egenart. *Museumsnytt* 37:4, s. 22-25.
- NOU 1982:36. *Kulturminnevernet*.
- NOU 1987:34. *Samisk kultur og utdanning*.
- NOU 1988:28. *Med viten og vilje*.
- Næss, J.-R. 1985: Disiplinering innen norsk arkeologi. *AmS skrifter* 11, s. 63-73.
- Olsen, B. & A. Schanche 1983. Var de alle nordmenn? En etno-politisk kritikk av norsk arkeologi. *Kontaktstencil* 22-23.
- Schanche, A. 1988: De samiske museene og kulturminnevernet. *Museumsnytt* 37:4, s. 27-31
- Skutnabb-Kangas, T. 1988: Minoritetsforskarna en minoritet. *Invandrare och minoriteter* 1988:4-5, s. 12-15
- Solberg, O. 1909: *Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken*. Kristiania [Oslo]
- Østerud, Ø. 1982: Grunnforskning - men hvorfor? *Samtiden* 1988:4, s. 20-23.

FUNNBEVARING - ET ANLIGGENDE BARE FOR DE MUSEUMSANSVARLIGE?

Irmelin Martens

ABSTRACT

Martens, I. 1990. *Care of archaeological finds - a responsibility for the museum curators only?* Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet rapport arkeologisk serie 1990:1; 29-33.

The author points to some reasons for the reduced attention paid to finds during the last decades. A discussion of what to keep and take care of is needed, realising the importance and value of the finds for research and exhibitions.

Irmelin Martens, Universitetets Olsaksamling, Frederiksgt. 2, N-0164 Oslo 1, Norway.

Utgangspunktet

Utgangspunktet for disse refleksjoner er ICOMs regler for museumsetikk, sammen med en følelse av at norske arkeologer ikke tar sitt ansvar overfor de løse fornminnene alvorlig nok. Jeg vil stille noen spørsmål og prøve å finne frem til noen faktorer som sammen eller hver for seg har påvirket våre holdninger til de løse fornminnene - et begrep som er under stadig utvidelse og som omfatter langt mer enn det tradisjonelle arkeologiske gjenstandsmaterialet.

Våre oppgaver som forvaltere av vårt lands viktigste materielle kilder fra forhistorisk tid og middelalder, stiller oss overfor etiske problemer som vi har behov for å få satt på dagsordenen for debatt i det arkeologiske fagmiljøet. Jeg vil trekke frem noen momenter som primært gjelder bevaringen av de løse fornminnene, men som også innbefatter funndokumentasjonen.

ICOMs regler [1988] skiller mellom *institusjonell etikk* og *profesjonell atferd*. Den institusjonelle etikk gir grunnprinsipper for museumsledelse, innsamlingspolitikk og avhending av samlinger. Reglene for profesjonell atferd har hovedavsnitt om alminnelige prinsipper, personlig ansvar overfor samlingene, offentligheten, kolleger og faget. Det sier seg selv at grensene mellom institusjonell etikk og den enkeltes faglige ansvar ofte er uskarp, og at de enkelte medarbeidere også har et hovedansvar for den institusjonelle etikk.

Arbeidet med vernet av de faste fornminnene - det gjelder både verneproblematikken og verneapparatets organisering - har utvilsomt virket fremmende på utviklingen av faglige holdninger til denne delen av fornminnevernet. Samtidig må man stille spørsmålet om arkeologenes ansvarsfølelse overfor de løse fornminnene er blitt svekket i de senere år, og i så fall hvorfor. Behovet for

en fagetisk debatt gjelder i virkeligheten begge sektorene av fornminnevernet, og problemene er langt på vei sammenfallende.

Holdninger til materiale og materialinnsamling

All innsamling av arkeologisk materiale i Norge skjer i medhold av kulturminneloven, og behov for en generell innsamlingspolitikk har de arkeologiske museene derfor ikke. Det er plikten til å motta, dokumentere og bevare funnene som har vært rammen om vårt arbeide på dette felt. Våre forpliktelser overfor samfunnet omfatter også bruk av materialet til forskning og formidling.

Alle undersøkelser, også dem vi driver for vår egen forskning, utfører vi som representanter for offentlige institusjoner og ikke som enkeltstående forskere. Uvanen med å "sitte på" funn og dokumentasjonsmateriale i årevis er ikke noe nytt fenomen, men det kan være lett å glemme at kopimaskinen er oppfunnet når det gjelder innberetninger fra egne gravninger.

Miljøets felles holdninger til de løse fornminnene kan ikke primært baseres på lovens bestemmelser, men må være tuftet på klare oppfatninger om *verdien av bevaring*. Har loven virket som en sovepute som har hemmet utviklingen av de faglige begrunnelser for bevaring? Iallfall er det trekk ved arkeologifagets utvikling i de senere år som har svekket forståelsen for bevaring. Kanskje er vi ikke upåvirket av "bruk og kast" mentaliteten i dagens samfunn i våre holdninger til det arkeologiske gjenstandsmaterialet.

Selv om vi ikke kan innta en verdinøytral "alt er like viktig" holdning til dette materialet, må vårt utgangspunkt være at *materialet er en varig ressurs som kan benyttes om igjen til belysning av stadig nye problemstillinger*. Vi må erkjenne vår avhengighet av det tidligere innsamlede materiale både til kvantitative og kvalitative studier i en overskuelig fremtid. Selv den beste materialpublikasjon kan aldri erstatte originalmaterialet. Vi har mange eksempler på at når et materiale først er bragt inn i en faglig diskusjon, får det økt bruksfrekvens. Et godt eksempel er steinalderboplassene ved Narestø, undersøkt før 1920, som har vært trukket inn i de fleste viktige arbeider om Sør-Norges yngre steinalder i de senere år.

Og trass i mangelfull dokumentasjon - østnorske jernalderstudier ville hatt et langt svakere materialgrunnlag uten Nicolaysens gravninger. Det ligger mye sannhet i det gamle ord: "De beste funn gjøres i magasinene".

Faglig publisering og bruk av et materiale gir det også økt verdi og anvendelse i formidlingssammenheng. Vi kan nok sukke over at publikum er ensidig opptatt av gjenstandenes egenverdi på bekostning av kildeverdien, men vi må også innse gjenstandenes økende egenverdi i en verden som oversvømmes av bilder og masseprodusert juggle.

Noen faglige aspekter

Den faglige utvikling i de senere år har inkludert en markert utvidelse både av problemstillinger og kildegrunnlag. Fra å være det dominerende kildemateriale er gjenstandsmaterialet nå bare en av flere likeverdige kildetyper. Samtidig har studie- og arbeidsforholdene innen arkeologien endret seg vesentlig i de siste 30-40 årene.

Eva og Per Fetts beskrivelse av personer og studieforhold for vel 50 år siden (Fett & Fett 1988) gir grunn for refleksjoner. Studentene den gang ble opptatt og oppdradd i fagmiljøet, og de fikk et forhold til gjenstandsmaterialet fra første dag. Reminiscenser av disse forholdene var ennå til stede i 50-årene, og det inngikk i studiet å delta i musealt arbeid.

I dag kan man gjennomføre et arkeologistudium uten gjenstandsstudier og uten museal praksis med erfaring i museal funnbehandling. Man kan også fortsette i faget uten annen kontakt med funnene enn å grave dem frem og levere dem videre - eller la dem ligge ubehandlet i kartongene.

Fagets utvikling har medført skjerpede krav til problemstillinger som basis for feltundersøkelser. I avhandlinger legges det stor vekt på de teoretiske og metodiske aspekter, mens presentasjonen av det kildemateriale som danne basis for hypotesene, kan være summarisk. Dette har bidradd til å svekke forståelsen både av de løse fornminners kildeverdi og av viktigheten av god faglig behandling og oppbevaring av dem.

De problemstillinger en utgraver tar utgangspunkt i, kan være så spesifikke at de innvirker på den basisdokumentasjon som er nødvendig for at materialet også skal kunne brukes av andre til andre problemstillinger. Enhver utgraver har en forpliktelse til å ta generelle hensyn som sikrer en forsvarlig grunnlagsdokumentasjon. En slik konflikt har særlig vært merkbar innen bygningsarkeologien hvor dokumentasjon og innsamling av de løse fornminner har vært tillagt liten vekt.

Vi opplever også at når funn omsider blir avlevert til viderebehandling, er de ordnet etter ens egne forskningskriterier, uten hensyn til de normer som gjelder for en museums katalog. Kelnerholdningen "Det er ikke mitt bord", er ikke ukjent i slike tilfeller, særlig ikke når fornminnevernet sitter ved nabobordet og roper ut store bestillinger.

Arbeidsforholdene i fornminnevernet

Det er liten tvil om at den alvorligste svikten er en følge av arbeidsforholdene i fornminnevernet. Fra studietiden og fremover går man fra gravning til gravning hele feltsesongen. Innberetningene, samt funn som skal ordnes og listeføres etterpå, er den kjedelige delen av arbeidet som det kan være svært vanskelig å få tid til.

Mange undersøkelser - særlig de mindre - har ikke utgangspunkt i lederens forskningsinteresse eller faglige problemstillinger, og mye interessant funnmateriale er blitt liggende ubearbeidet og bortglemt. En slik praksis gjennom et langt tidsrom medfører uvegerlig at forståelsen for materialets faglige potensiale og langsiktige verdi blir svekket.

Man opplever gang på gang at det ikke spiller noen rolle om funnene blir liggende i en krok. Den ansvarlige har ikke tid til å gjøre noe med dem, og ingen andre spør etter dem - og det i en tid da norsk arkeologi har hatt meget store ressurser til disposisjon.

Bevaringsproblemer

Problemene med å ta vare på materialet er blitt langt større i de senere årene. Det gjelder både for arkeologisk funnbehandling, konservering og magasinering.

Begrepet løse fornminner utvides stadig som resultat av bedre undersøkelses- og bevaringsmetoder og nye forskningsresultater. Massemateriale, f.eks. produksjonsavfall fra middelalderbyene, har sprengt behandlings- og oppbevaringskapasiteten ved muséene. Samtidig vet vi at utvelgelsen av materiale begynner allerede i felt.

Som nevnt kan vi ikke hevde at alt er like viktig, og vi kommer ikke utenom en prioriteringsdiskusjon. Vi må utarbeide faglig funderte kriterier for hva som skal ivaretas, og jeg kan opplyse at Oldsaksamlingen med Birthe Weber som prosjektleder, nå er i gang med et FOK (Forskning om kulturminner)-prosjekt om bevaring av byfunn. Vi må prioritere, ikke bare for vår egen, men også for fremtidig bruk av materialet både til forskning og formidling. Vi må også ta hensyn til at mye av materialet også er kildemateriale for andre fag.

Institusjonenes ansvar

Ingen er vel i tvil om at bevaring av løse fornminner og dokumentasjonsmateriale er et institusjonelt ansvar. Vi må likevel kunne si at institusjonene ikke har tatt ansvaret alvorlig nok, men har diltet med utviklingen i stedet for å lede den. For mye har vært overlatt til den enkelte, både ansatte og personer med løsere tilknytning.

Det har foregått i en tid da norsk arkeologi har hatt store ressurser til rådighet. Vi har vennet oss til at budsjettene for feltarbeid har nådd opp i millionklassen, mens vi ennå ikke har forstått fullt ut at det koster å ta vare på det materiale som blir igjen til ettertiden. Det er ennå ikke blitt rutine å innkalkulere tilstrekkelige midler til funnbehandling i feltbudsjettene. Investeringer i magasinutstyr og -arbeid som gjelder en stor del av gjenstandsmassen, blir lett ansett som urimelig store selv om beløpet ligger på en brøkdel av det en enkelt feltundersøkelse koster.

Det er lett å skylde på manglende ressurser, mens det primært dreier seg om mangel på refleksjon og holdninger. Vi må erkjenne vårt felles ansvar for å føre en løpende debatt om hva vi skal bevare og hvordan vi skal bevare. Vi kan bare lykkes hvis vi ser problemene i sammenheng fra planlegging av feltarbeid til oppbevaring i magasin og arkiv, og vender blikket mot hvordan vi selv håndterer og bruker materialet. Vi har også et felles ansvar for å innprente fagetiske holdninger hos studentene, både gjennom undervisning og debatt og i vårt daglige virke.

Summary

The author points to some reasons for the reduced attention paid to the find material during the last 20-30 years, i.e. the recent development in archaeology which has reduced the interest in artifact studies. Many rescue excavations are carried out without anyone taking interest in the finds.

The increasing quantity of finds has caused severe capacity problems in the museums, and the costs of conservation, cataloguing and storing are underesti-

mated. We now need a discussion of what to keep and how to take care of it, realising the importance and ever-lasting value if the find material for research and exhibition purposes.

Litteratur

Fett, E. & P. Fett 1988. Tempus fugit. *Arkeologiske skrifter fra Historisk museum, Universitetet i Bergen* nr. 4. Bergen
ICOMs museumsetiske regler. *Norsk ICOM nytt* 19 [1988]

FUNNBEVARING. HVA TRENGER FORSKEREN? HVA KAN MUSEUMSFORVALTEREN SIKRE? - OG HVORDAN?

Erik Schia

ABSTRACT

Schia, E. 1990. *Taking care of finds. What are the researcher's needs? What can the curator safeguard - and how?* Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet rapport arkeologisk serie 1990:1; 35-43

The paper discusses how artefacts from large-scale town excavations can be treated when resources for conservation and storing are limited and what minimum effort is necessary to preserve the objects without destroying data of interest for future research.

Erik Schia, Riksantikvarens utgravningskontor for Oslo, Oslogt. 13, N-0192 Oslo 1, Norway.

Innledning

Mitt utgangspunkt for dette tema er for det første at jeg som fagperson er arkeolog og ikke konserveringslaborant, for det andre at jeg i snart 20 år har arbeidet innenfor norsk byarkeologi og for det tredje at det NAVF-finansierte Gamlebyprosjektet gir noe informasjon til spørsmålet i innleggets tittel.

På basis av dette erfaringsgrunnlag skal jeg forsøke å være konkret og peke på noen gjenstandsgrupper og spørsmålsstillinger knyttet til disse. I hovedsak vil jeg holde meg til Oslo, som jeg kjenner best, men med noen små sidesprang til annen virksomhet innenfor norsk arkeologi.

Ved innsamling av funn fra arkeologiske utgravninger - store som små - er jeg for øvrig ikke på noen måte uenig med de som hevder at man må være problemorientert og hente inn data som trengs for å løse på forhånd oppstilte spørsmål. Spesielt fordi den utøvende feltarkeolog har med seg en bestemt ballast av erfaring og teoretiske holdninger til aktuelle utgravingsprosjekt.

At arkeologiske utgravninger derfor er subjektive, og at det materiale vi henter inn er selektivt, er således i dag temmelig innlysende for de fleste. Vanskeligheten i praksis er imidlertid hvor en skal sette strek mellom de spørsmålsstillinger arkeologen selv har og de spørsmål det arkeologiske miljøet som helhet er opptatt av, på det tidspunkt utgravningen finner sted. Vi skal derfor ikke være blinde for at en for sterk problemorientering faktisk også kan være uheldig. Ett eksempel på dette er Riksantikvarens kirkearkeologiske undersø-

kelser. I 1950- og 1960-åra var problemorienteringen her så sterk at utgraverne i hovedsak bare så og studerte detaljer som kunne løse kirkens bygningshistorie. Alt annet lå i veien og ble i hovedsak enten umiddelbart kastet eller bare gitt en summarisk beskrivelse med dårlige eller manglende funnopplysninger. Gjenstandenes informasjonsverdi til spørsmål om sosial historie og funksjonstolkninger av kirkerommets ulike deler ble derfor neglisjert. En så sterk problemorientering ved disse undersøkelsene har fra flere i de seinere år vært sterkt beklaget.

Den utøvende feltarkeolog kan derfor etter min mening ikke helt se bort fra at ethvert arkeologisk materiale også inneholder egenskaper - eller om man vil data, som kan gi informasjon om helt andre spørsmålsstillinger enn det utgraveren er bevisst. Når en avgjørelse først er tatt om at utgraving skal finne sted, plikter det egentlig til bred orientering og til en forståelse for at det arkeologiske materialet av andre kan bli brukt i nye sammenhenger. Riktignok vil kildeverdien i slike tilfelle bli redusert, men helt uten verdi vil en slik innsamling likevel ikke være, sammenliknet med data innsamlet etter på forhånd oppstilte problemstillinger.

Fordi kulturlagene, kanskje spesielt i byene, reduseres i et akselererende tempo, plikter vi også å dokumentere for en framtidig og mer ukjent bruk. Ofte vil det imidlertid være økonomien som er den grensesettende faktor og dermed avgjør hvor langt en kan gå.

Slike forhold gjelder ikke bare i feltsituasjon med dokumentasjon og de ulike observasjoner; det gjelder i like høy grad innsamlingsvirksomheten og hva museet skal ta vare på for ettertiden: for hvem og til hva?

Ulike gjenstandsgrupper

Jeg har først lyst til å begynne med glassfragmenter som ble funnet ved utgravingen av "Mindets tomt" i 1970. Den gang var ikke interessen særlig stor når det gjaldt etterreformatorisk materiale, men en gryende bevissthet kunne spores. Således ble alle rester etter passglass og rømere innsamlet, katalogisert og magasinert. Derimot ble en stor del av vindusglassfragmentene kassert ved katalogiseringen, sjøl om utgraverne samlet det inn. Det var jo så mye og dessuten visste alle at glassvinduer var i bruk fra 1600-tallet. Når vi i dag skal sammenfatte utgravingsresultatene og gi et bilde av stedets utvikling, vil det være av betydning å kunne fastslå når glassvindufragmenter virkelig begynner å dukke opp i store mengder, for derigjennom å se når vindusglass kom i vanlig bruk i Oslo. Men en slik analyse krever at en har kjennskap til den totale deponeringen på stedet. Slik materialet fra "Mindets tomt" nå er kjenner vi ikke representativiteten og vi kan egentlig ikke si så mye mer enn at vindusglass fra nyere tid er registrert. Ved utgravingen av "Søndre felt" i 1973-76 ble imidlertid alle vindusglassfragmenter ikke bare innsamlet, men også katalogisert og tatt vare på, slik at tidspunktet for økt bruk av glass i vinduer skal kunne spores på dette felt.

Bruken av glass i vinduer hører kanskje ikke med blant de største og viktigste spørsmål norsk arkeologi er opptatt av. Men de representerer en detalj i den bygningshistoriske utvikling i vårt land, som vi også vet har med sosiale forhold å gjøre. Til å begynne med var glassvinduer forbeholdt de rikeste, men ettersom det ble mer vanlig, ble borgere med glassvinduer i sine hus også pålagt en egen vindusskatt. Ved en byutgraving vil det derfor være av betydning å forsøke å finne fram til hvilke bygårder som hadde glassvinduer i

C. METALLGJENSTANDER

Gerd Færden

1. INNLEDNING
 - 1.1. Funnforhold
 - 1.2. Materialeoversikt
 - 1.3. Måling
 - 1.4. Metode
2. METALLHÅNDVERK
 - 2.1. Grovsmed
 - 2.2. Finsmed
 - 2.2.1. Hammer
 - 2.2.2. Tang
 - 2.2.3. Pinsett
 - 2.2.4. Fil
 - 2.2.5. Puns
 - 2.2.6. Spesialverktøy
 - 2.2.7. Digler
 - 2.2.8. Støpeformer
 - 2.2.9. Sammendrag
 - 2.3. Teknikk
 - 2.4. Makroudersøkelse av knivene
3. BYGNINGSDELER
 - 3.1. Innledning
 - 3.2. Gangjern/beslag
 - 3.3. Stabler
 - 3.4. Låser
 - 3.5. Nøkler til vrillåser
 - 3.6. Overfall til dør eller kiste
 - 3.7. Treforblinder
 - 3.8. Sammendrag
4. SPIKER OG NAGLER
 - 4.1. Innledning
 - 4.2. Spiker
 - 4.3. Nagler
 - 4.4. Fordeling over tid
5. BOLIGUTSTYR - INVENTAR
 - 5.1. Låser og nøkler
 - 5.1.1. Gruppe A
 - 5.1.2. Gruppe B
 - 5.1.3. Gruppe C
 - 5.1.4. Gruppe D
 - 5.1.5. Fordeling av låsgruppene i tid og rom.
 - 5.2. Klster og skrin
 - 5.3. Beslag
 - 5.4. Kramper
 - 5.5. Overfall
 - 5.6. Lys-stikker
6. JORDBRUKSREDSKAP
7. TEKSTILREDSKAP
 - 7.1. Sakser
 - 7.2. Synåler
 - 7.3. Flingerbøl
 - 7.4. Ullkam
 - 7.5. Vevkam
 - 7.6. Sammendrag
8. VERKTØY
 - 8.1. Verktøy til trearbeid
 - 8.1.1. Øks
 - 8.1.2. Syl
 - 8.1.3. Huljern
 - 8.1.4. Navar/Skjebor
 - 8.1.5. Skjølve
 - 8.2. Verktøy med flere eller
usikker anvendelse
 - 8.3. Sammendrag
9. HANDEL
 - 9.1. Vareledskap
 - 9.1.1. Innledning
 - 9.1.2. Skålvekt
 - 9.2. Vektlodd
 - 9.2.1. Gruppe A
 - 9.2.2. Gruppe B
 - 9.2.3. Gruppe C
 - 9.2.4. Gruppe D
 - 9.2.5. Gruppe E
 - 9.2.6. Sammendrag
 - 9.3. Vareplomber
10. HESTEUTSTYR
 - 10.1. Innledning
 - 10.2. Hestebrodd
 - 10.3. Hestesko
 - 10.3.1. Bølget ytterkant
 - 10.3.2. Triangelsko
 - 10.3.3. Hestesko med haker og reisning
 - 10.3.4. Gammeltypisk skotype
 - 10.4. Hesteskosaum
 - 10.4.1. Gruppe 1
 - 10.4.2. Gruppe 2
 - 10.4.3. Gruppe 3
 - 10.5. Blussel-munnblitt
 - 10.6. Sporer
 - 10.6.1. Piggspore
 - 10.6.2. Hjulspore
 - 10.7. Strigle
 - 10.8. Fotangel
 - 10.9. Sammendrag
11. HUSGERÅD
 - 11.1. Kokekar og opphengningsutstyr
 - 11.1.1. Klinkete og drevne kjeler
 - 11.1.2. Støpte gryter
 - 11.1.3. Hanker
 - 11.1.4. Opphengningsanordning
 - 11.2. Bruken av metallkar
 - 11.3. Tappekraner
 - 11.4. Ildstål
12. PERSONLIG UTSTYR
 - 12.1. Munnharpe
 - 12.2. Isbrodd
 - 12.3. Instrument for bartskjæreren
 - 12.4. Stylus
 - 12.5. Kniver
 - 12.5.1. Innledning
 - 12.5.2. Type 1
 - 12.5.3. Type 2
 - 12.5.4. Skift
 - 12.5.5. Sammendrag
13. GJENSTANDER MED UKJENT BRUK
14. OPPSUMMERING

Innholdsfortegnelse til Gerd Færdens manuskript om metallgjenstandene fra
"Mindets tomt" og "Søndre felt" (Færden 1989).

en eller flere av bygningene, når glassvinduer ble innført til profant bruk, eventuelt om det kan settes i sammenheng med andre sosiale forhold i gjenstandsmaterialet eller om vindusglass kan ha sammenheng med bygningenes funksjon.

Når det gjelder funksjonsanalyse av et arkeologisk utgravd område er de ulike gjenstandsgrupper sjølsagt av stor betydning. Tida tillater ikke å gå inn på alle de ulike gjenstander som blir innsamlet ved bygravingene, så jeg skal derfor gjøre et utvalg. Nemlig jerngjenstander, som er en stor og viktig, men konserveringsmessig kostbar gruppe av gjenstander.

Sammen med gjenstander av tre og stein har vi her et overordentlig viktig funnmateriale som langt på vei vil kunne gi informasjon om forskjellige områders funksjon i byen - likhet kontra ulikhet - og om det kan spores variasjoner mellom ulike enheter innenfor bystrukturen, som for eksempel bygårdene.

Miljøverndepartementets forslag til løsning av ressursknappheten i bygnings- og fornminnevernet. Til venstre MD, til høyre Riksantikvaren og de fem arkeologiske landsdelsmuseer. (Tegning Ola Hektoen Øverås.)

I følge Oldsaksamlingens konserveringslaboratorium må en i et massemateriale som det her er snakk om, regne med et gjennomsnittlig tidsforbruk av ca. 2 timer pr. jerngjenstand. Med en timepris i 1988 på noe over kr. 150,- når alle sosiale utgifter og administrasjonsgebyr er inkludert, sier det seg sjøl at konservering av jern er en kostbar affære. Fra den seineste utgravingen i Gamlebyen - Oslogt. 6 - er det f.eks. katalogisert ca. 2200 jerngjenstander, som alene vil koste omlag 330 000 kr.

Fra Miljøverndepartementet får vi, i sammenheng med budsjettforhandlinger, jevnlig lære lekse om at vi må prioritere - alt er ikke like viktig. Til en viss grad er det ikke så vanskelig å være enig i dette, men litt av problemet

bunner i at vår kunnskap om middelaldergjenstander og ikke minst den kontekst de ulike fragmenter finnes i, er svært liten. Dermed blir det vanskelig å si hva vi trenger og hva vi ikke trenger til f.eks. en funksjonsanalyse eller en analyse av sosiale forhold i et bestemt område av byen.

Ser vi på innholdsfortegnelsen til Gerd Færdens kapittel om metallgjenstander i Gamlebyseriens bind 7, er det ikke vanskelig å se hvor komplekst materialet er. Så lenge museumsforvalteren bare har en rustklump er det følgelig ikke mulig å foreta noe annen prioritering enn at alt jernet enten tas vare på og konserveres, eller kasseres med en gang. Men om en tvinges til en så drastisk prioritering som å kassere alt jernmateriale fra en utgraving, vil en slik handling for det første være brudd på Lov om kulturminner, og således i utgangspunktet helt ulovlig, og for det andre vil et byarkeologisk materiale uten metallgjenstander helt ha mistet en dimensjon. Kildeverdien ved enhver bruk av det resterende materialet vil derfor uten tvil være kraftig redusert.

Hva gjør vi så? At det for tida er store konserveringsmessige restanser for funnmaterialet fra middelalder-Oslo finner jeg ikke grunn til å legge skjul på. Det hører også med i dette bildet at oppdragsgiver og "byggherre" for to av de tidligere utgravingene har vært Riksantikvaren, i tillegg til at staten ved Riksantikvaren også skal bekoste konserveringen av funnene fra vår siste utgraving i Oslo. 6. Direktoratets manglende evne til å følge opp med nødvendige bevilgninger gjør derfor at restansene ved Oldsaksamlingens konserveringslaboratorium bare øker. Venter vi lenge nok vil imidlertid problemet ha løst seg sjøl ved at det hele destrueres og blir borte.

Situasjonen tvinger oss således til å prioritere og på tross av vanskene med å finne fram til kriterier for kassering av jernmateriale gjør vi det likevel. Vår metode som i sin tid ble lagt opp i samarbeid med Annemor Rosenquist går ut på å legge alle rustklumpene i nummer-rekkefølge på et Brett i A3-format. Brettene stables deretter i plastkasser og settes i kjølerom, noe som forsinker den videre korrosjonen. Deretter blir alle gjenstander røntgen-fotografert, Brett for Brett, så vi kan få et noenlunde klart bilde av hva slags gjenstander det er snakk om. Fordi gjenstandene ligger i nummer-rekkefølge på brettene vil røntgenbildene kunne ordnes nummerisk slik at det seinere blir lett å finne tilbake til bestemte gjenstander.

Etter røntgen-fotograferingen er tidspunktet inne for en vurdering av hva som skal konserveres. Vårt kunnskapsnivå i dag tillater utvelgelse av nagle- og spikermaterialet. Likevel er det med en viss tvil at vi setter dette til side, men vi mener det er forsvarlig å oppbevare disse på kjølerom inntil videre, slik at eventuelle undersøkelser seinere kan foretas, bl.a. for kanskje å kunne finne ut hvor jernet kommer fra. Spikermaterialet er ellers en viktig indikator på middelalderbyens jernkonsum og behovet for tilførsel av denne ressurs fra omlandet, til ulike tidspunkt. Den kvantitative analysen av spikermaterialet over tid er derfor viktig, men kan etter vår mening gjøres på grunnlag av røntgenbilder og katalog. Her er ikke gjenstanden i seg selv lenger en nødvendig forutsetning for vitenskapelige analyser - tror vi.

I tilfellet Oslo. 6 med ca. 2200 jerngjenstander resulterte gjennomgangen i at omtrent 2/3 av jernobjektene kunne utelates fra konservering. Foruten spiker og nagler var også de objekter utelatt som en kunne se ikke var noe, fordi jernkjernen allerede var helt forsvunnet. Dermed ble arbeidsomfanget betydelig redusert og vi har - etter vår mening - foretatt en forsvarlig prioritering. Av vesentlig betydning er det at det er arkeologen som her har prioritert i samarbeid med konserveringslaboratoriet.

Værre ville det for eksempel ha vært om konserveringslaboratoriet alene sto for prioriteringen. For eksempel gjennom å gi enkelte gjenstandsgrupper spesialbehandling med konserveringsmessig tidkrevende og ideell prosedyre på bekostning av andre grupper som i stedet blir å kassere. I en slik situasjon er vi kommet farlig ut å kjøre. I Oslo har vi sett tilløp til dette, ved at teknisk avdeling ved Universitetets oldsaksamling for kort tid tilbake startet med en meget omstendelig og tidkrevende behandling av kammer og annet materiale av horn og bein. Langt mer nøyaktig enn det som noen gang tidligere ble utført på slikt materiale fra Gamlebyen i Oslo.

Vi har forøvrig ikke kunnet se at behandlingen av de tidligere funne kammene har resultert i skader ved oppbevaring i de snart 20 år som har passert. En god konservering er sjølsagt å foretrekke framfor en dårlig, men når teknisk avdelings samtidig påpeker at det er stilt for lite ressurser til disposisjon og at det kan bli vanskelig å konservere alt jernet og/eller lærmaterialet, blir prioriteringsprosessen uheldig og gir et dårlig helhetsresultat.

I en slik situasjon må det være tillatt for arkeologen å være noe forundret. For det kan vel ikke være slik at man enten skal konservere 100% perfekt eller kassere? For en del materialgrupper i massefunn slik vi får det ved bygravningene, tror jeg også det finnes et *mellomalternativ*. Et mellomalternativ som sikrer artefakten som forskningsobjekt, men som ikke nødvendigvis gjør at alle gjenstandene er perfekt konservert og egnet for utstillingsbruk.

En materialgruppe som etter min mening hører hjemme i et slikt mellomalternativ er alt læret og alle skoene som pipler opp fra undergrunnen ved de fleste bygravningene. For en del år tilbake ble det i Trondheim diskutert hva en skulle gjøre med dette omfangsrike materialet. Konserveringslaboratoriet ved Vitenskapsmuseet fikk problemer og maktet ikke å konservere alt. For å få en så god konservering som mulig måtte vannet læret lå i, skiftes svært ofte før konservering, for å unngå mugg og soppdannelse. Tilsetting av antimugg-middel, slik Universitetets Oldsaksamling praktiserer, kunne ikke gjøres, fordi konserveringen da ble dårligere. Her måtte det prioriteres! Synspunkter ble innhentet fra "eksperthold" og fordi læravfallet kanskje var viktigere enn produktet, fordi avfallet kunne fortelle noe om virksomheten på stedet, ble det besluttet å kaste skomaterialet etterat det var tegnet og katalogisert.

Altså, når ikke den beste konservering kan oppnås er det best å kaste hele skiten! I farta har man her helt glemt at det innenfor Trondheims museumsdistrikt, i Sømna kommune i Nordland, faktisk ble funnet en sko i 1950-åra av en privatperson som oppbevarte den - ja, til og med helt uten noen form for konservering - inntil Torunn Herje i 1979 under registrering fikk den brakt inn til museet. Seinere fikk Oddmunn Farbredd tatt en ¹⁴C analyse av den og stor var overraskelsen da keltetid ble resultatet. I dag vet vi at dette er det eneste eksempel på høy sko med skaft i Nord-Europa fra yngre bronsealder/-tidlig jernalder (Schia 1986:59).

Nåja, jeg skal ikke fortape meg mer i denne særs interessante skoen, men bare gjenta at den hadde ligget ukonservert i over tretti år, uten at forskningsdata ble ødelagt. Hva kan vi så lære av dette? Jo, er den konserveringsmessige krise uløselig på grunn av ressursknapphet, så kan vi bare la lærgjenstander tørke inn uten å gjøre noe som helst med det. Det er sjølsagt ingen ideell løsning, men forskningsdataene ligger der likevel, riktignok noe mer utilgjengelig fordi læret blir stivt og brekker dersom en forsøker å bøye det eller brette det ut. Et noe bedre alternativ vil trolig være å sette det inn med PG

og antimuggmiddel før tørking, og eventuelt la det tørke sakte i et fryserom over ett års tid. Kostnadene blir da bare leie av fryserom.

Her finnes mange alternative mellomløsninger, fra den verst tenkelig, nemlig kassering av originaldata, til den perfekt konserverte sko der læret er mykt som om det skulle være nytt. Ja, i Sverige ble det for en del år tilbake også brukt mye tid for å prøve å få tilbake den opprinnelige fargen på læret i skoene, samtidig som konserveringslaboratoriet så det som et mål å fjerne alle rynker/bretter i læret, slik at det ble glatt og jevnt, nærmest nystroket. Men samtidig fjernet konserveringslaboratoriet mange viktige spor som kunne fortelle om skoens bruk. Slik virksomhet er avsporing og unødig sløsing med ressursene.

Vi må således ikke glemme at konservering av massemateriale krever rasjonelle metoder som lett gir et kvalitativt akseptabelt gjennomsnitt, i hovedsak et stykke fra det ideelle, men hvor forskningsdataene likevel er intakte.

Etter min mening må vi derfor være åpne for mellomalternativ, tilpasset ulike material- og gjenstandsgrupper.

Til slutt noen ord om innsamling og lagring av data for framtidig og ukjent bruk. Det er helt klare grenser for hvor mye en kan ta vare på uten å vite hva en skal med det. Men jeg har lyst til å nevne et eksempel fra vår virksomhet ved utgravingen av "Mindets tomt" og "Søndre felt" i 1970-76. Foruten gjenstander ble det her også innsamlet jordprøver i et, etter vår mening forholdsvis stort antall, først og fremst til frøanalyser, men også for annen bruk, uten at dette ble begrunnet i klart formulerte problemstillinger. Vi følte oss vel egentlig på mange måter usikre overfor de kolossale datamengder som kulturlagene i bygrunnen gjemte og tok med diverse jordprøver for sikkerhets skyld.

I ettertid vil vi vel si at vi kunne tatt med langt flere og at hver enkelt prøve skulle ha vært enda større enn vårt utvalg. Likevel kunne en entomolog i York - fem år etterat utgravingen var avsluttet - påvise det andre eksempel av de til nå to kjente funn av honningbier i Nord-Europa (Kenward 1988:125). Den første ble funnet under utgravingen av Coppergate i York.

Et annet eksempel når det gjelder innsamling og lagring av data, gjelder alt bygningstømmeret vi kommer over ved byundersøkelsene. Mens det er sjølsagt å ta vare på alle skipsfunn og skipsdetaljer som unike levninger, er dette langt fra tilfelle med funn fra bygninger eller deler av disse. Ved utgravingene i Gamlebyen var vi så heldige å ha en arkitekt med under feltarbeidet, som også skulle bearbeide bygningsfunnene i forskningsprosjektet. Tryggve Fett kunne derfor gi instruksjoner til hvordan bygningene skulle dokumenteres, hvilke detaljer som skulle tegnes i 1:5, hva som umiddelbart kunne kastes og hva som skulle lagres. Vi antok derfor at den prioritering vi foretok angående dokumentasjon og bevaring var forsvarlig.

I ettertid, nå når Fetts manuskript er avlevert og til vurdering i NAVF, er det likevel klart at dokumentasjonen i mange tilfeller var for dårlig og at Fett helt klart gjerne ville hatt anledning til å studere mange av de originale bygningsdetaljene på nytt. På denne erfaringsbakgrunn har vi derfor ved utgravingen i Oslo gt. 6 gått lenger enn vanlig og i tillegg tatt vare på et helt og et halvt hus der spesielt mange bygningsdetaljer var bevart. Dette ble gjort ikke bare av hensyn til framtidig forskning, men også med tanke på framtidig utstilling i et Gamlebymuseum.

Konklusjon

Min konklusjon av disse eksempler og vår erfaring fra Gamlebyen blir da nødvendigvis at vi må være ytterst forsiktige med å kassere arkeologiske funn. Spesielt innenfor tematiske deler av vår fortid der vår kunnskap er svært begrenset og hvor forskningen bare er i en begynnerfase, slik som den middelalderarkeologiske virksomhet.

Dersom ressursknapphet krever prioritering så må prioriteringen foregå i et varsomt samarbeid mellom forskeren, museumsforvalteren og teknisk konservator, og utgangspunktet må være at forskningsdata ikke blir ødelagt, men eventuelt sikres med mellomløsninger. En mellomløsning som riktignok ikke gjør alle objektene egnet som utstillingsvarer, men det har da heller ikke vært hensikten med samtlige funn i et massemateriale.

Summary

The subject of discussion is the problem of protection and conservation of archaeological artefacts found on large-scale town excavations in general and in particular excavations from Oslo. Which artefacts and what kind of data is necessary for the archaeological research? And because of limited resources (economy and qualified persons), what can the museums and their conservation laboratories secure for the future?

Different problems connected to artefacts such as pieces from glass windows, iron and leather objects are discussed.

The conclusion is that we must be extremely careful with discarding archaeological artefacts. This is especially true within the fields of research where our knowledge is limited and the research is in its beginning, such as the Medieval archaeology of Norway. If conservation resources are limited and priorities has to be made, it is better to keep the artefacts without a perfect conservation the to discard them. And for several groups of artefacts a lot of research data will indeed be destroyed if the conservation method is not perfect. This is also the fact even if artefacts remain totally unconserved - like for instance leather shoes. Such artefacts will, however, not be suited for exhibitions, but that has never been the purpose with all the objects from mass finds such as the town excavations.

Litteratur:

- Fett, T.M. 1989. Bygninger og bygningsdetaljer, hus og gjerder. *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo*, bind 6. Øvre Ervik.
- Færden, G.S. 1989. Metallgjenstandene. *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo*, bind 7. [Manuskript]
- Kenward, H. 1988. Insect remains. *De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo*, bind 5. Oslo
- Schia, E. 1986. Norges eldste sko. *Viking XLIX*. Oslo

RAPPORT ARKEOLOGISK SERIE

1985

1. Stenvik, Lars F: Arkeologiske registreringer i forbindelse med konsesjonssøknad kraftutbygging i Meråker, Nord-Trøndelag
2. Pareli, Leif: Registreringer av samiske kulturminner i Øvre Glomma
3. Pareli, Leif: Registreringer av samiske kulturminner i Vefsna-vassdraget
4. Pareli, Leif: Registreringer av samiske kulturminner i forbindelse med konsesjonssøknad, kraftutbygging i Meråker, Nord-Trøndelag
5. Pettersen, Kristian og Scheen, Rolf: Uransbrekka. Et mesolittisk fangststed.

1986, ingen utgitte rapporter

1987

1. Paus, Aage;
Jevne, Erik og
Gustafson, Lil: Kulturhistoriske undersøkelser i Innerdalen, Kvikne, Hedmark

1988

1. Hatleskog, Anne-Brith m fl: Arkeologiske undersøkingar i 1987 i samband med planlagt ilandføring av gass frå Haltenbanken. Alternativ: Røstøya
2. Hatleskog, Anne-Brith m fl: Arkeologiske undersøkingar i 1987 i samband med planlagt ilandføring av gass frå Haltenbanken. Alternativ: Akset
3. Søborg, Hans Chr m fl: Arkeologiske undersøkelser 1987 i forbindelse med planlagt ilandføring av gass fra Haltenbanken. Alternativ: Lauvøya
4. Johansen, Kristine m fl: Arkeologiske undersøkelser 1987 i forbindelse med planlagt ilandføring av olje fra Haltenbanken. Alternativ: Vågøy
5. Pettersen, Kristian m fl: Arkeologiske undersøkelser 1987 i forbindelse med planlagt ilandføring av gass fra Haltenbanken. Alternativ: Grisvågøy
6. Pettersen, Kristian m fl: Arkeologiske undersøkelser 1987 i forbindelse med planlagt ilandføring av gass fra Haltenbanken. Alternativ: Storvik

1989, ingen utgitte rapporter

1990

1. Div forfattere: Arkeologi og etikk. Foredrag holdt ved det norske arkeologmøte (NAM) symposium, Stjørdal, april 1989
2. Søborg, Hans Chr: Arkeologiske undersøkelser 1988 i forbindelse med planlagt ilandføring av gass fra Haltenbanken. Alternativ: Tjeldbergodden

ISBN 82-7126-458-1
ISSN 0332-8546